



Tarja Ranta

Ympäristökriteerit kunnan hankinnoissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Tradenomi YAMK

Julkiset hankinnat

Opinnäytetyö

Toukokuu 2023

Tiivistelmä

Tekijä(t):	Tarja Ranta
Otsikko:	Ympäristökriteerit kunnan hankinnoissa
Sivumäärä:	57 sivua + 3 liitettä
Aika:	Toukokuu 2023
Tutkinto:	Tradenomi (ylempi AMK)
Tutkinto-ohjelma:	Julkisten hankintojen tutkinto-ohjelma
Ohjaaja(t):	Lehtori Perttu Pohjonen

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää Vihdin kunnan ympäristökriteerien käytön tilanne ja käytön edistäminen hankinnoissa. Tutkimusongelma oli se, että ei tiedetty mikä on ympäristönäkökulmien huomioimisen tilanne kunnassa. Opinnäytetyö tarkasteli ympäristökriteerien käyttämistä hankinnoissa kuntaorganisaatiossa, jossa ei ole omaa hankintayksikköä, eikä päätoimenaan hankintoja hoitavaa henkilöstöä. Työllä pyrittiin kehittämään keinoja ympäristökriteerien käytön lisäämiseen niin, että kynnys tiedon etsimiseen ja käyttöön olisi mahdollisimman matala.

Kehittämistehtävä toteutettiin toimintatutkimuksena. Tuloksia mitattiin vertaamalla kehittämistyössä tiedon lisääntymistä ympäristökriteerien käyttämisestä kunnassa ja saatiinko ympäristökriteerien käytön edistämiseen keinoja. Tutkimuksen tuloksena määriteltiin ympäristökriteerien nopeaan perehtymiseen soveltuva ohje ja esitettiin, miten hankintaprosessia tulisi jatkossa kehittää.

Tietoperusta koostuu julkisten hankintojen kirjallisuudesta, hankintojen ympäristönäkökohdista ja organisaation asiakirjoista. Tietoperusta tukee opinnäytetyötä, koska se toimii perehdytyspakettina hankintaryhmälle. Empiirinen osuus muodostuu organisaation kokemuksesta, joita selvitettiin kyselyllä ja haastatteluilla.

Avainsanat: Julkiset hankinnat, Hankintaohje, Ympäristönäkökohdat, Ympäristökriteerit

Tämän opinnäytetyön alkuperä on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

Abstract

Author(s):	Tarja Ranta
Title:	Environmental criteria in municipal procurement
Number of Pages:	57 pages + 3 appendices
Date:	May 2023
Degree:	Master of Business Administration
Degree Programme:	Public Procurement
Instructor(s):	Perttu Pohjonen, Lecturer

The aim of this thesis was to investigate the status of the use of environmental criteria in the municipality of Vihti and the promotion of their use in procurement. The research problem was that it was not known what the state of environmental integration was in the municipality. The thesis examined the use of environmental criteria in procurement in a municipal organisation that does not have its own procurement unit or full-time procurement personnel. The aim was to develop ways of increasing the use of environmental criteria so that the threshold for seeking and using information is as low as possible.

The thesis was carried out as an action research project. The results were measured by comparing the increase in knowledge about the use of environmental criteria in the municipality and whether ways to promote the use of environmental criteria were found. As a result of the study, a guideline for a quick familiarisation with environmental criteria was defined and it was suggested how the procurement process should be developed in the future.

The knowledge base consists of public procurement literature, environmental aspects of procurement and organisational documents. The knowledge base supports the thesis as it serves as an introductory package for the procurement team. The empirical part consists of the experience of the organisation, which was explored through questionnaires and interviews.

Keywords:	Public procurement, Procurement guide, Environmental aspects, Environmental criteria
-----------	--

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kohdeorganisaatio ja toimintaympäristö	2
2.1	Kohdeorganisaatio	2
2.2	SWOT-analyysi	4
2.3	Toimintaympäristö	5
3	Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoite	10
3.1	Tutkimusongelma ja -kysymykset	10
3.2	Tutkimuksen tavoitteet	11
4	Tutkimus- ja kehittämismenetelmät	11
4.1	Toimintatutkimus	11
4.2	Kyselyt ja haastattelut	13
5	Tietopohja	14
5.1	Julkiset hankinnat	16
5.1.1	Keskeiset käsitteet	16
5.1.2	Hankintalain soveltamisala	17
5.1.3	Pienhankinnat	18
5.1.4	Hankintaprosessi	19
5.2	Kestävät hankinnat	23
5.2.1	Kestävät julkiset hankinnat	23
5.2.2	Vähähiiliset hankinnat	25
5.2.3	Kestävien hankintojen edistämisen haasteet	26
5.2.4	Ympäristönäkökohtien huomioiminen	27
5.2.5	Hankintojen elinkaarikustannukset	30
5.3	Ympäristömerkit	31
5.3.1	Ympäristömerkkien tarkoitus	31
5.3.2	EU:n ympäristömerkki eli kukkamerkki	32
5.3.3	Joutsenmerkki	33
5.3.4	EU:n energiamerkinnät	33
6	Tutkimuksen toteuttaminen	34
6.1	Kysely	34

6.2	Haastattelu	34
6.3	Prosessin kehittäminen	35
7	Tutkimustulokset	36
7.1	Kysely ja haastattelut	36
7.1.1	Ympäristökriteerien huomioiminen	41
7.1.2	Suhtautuminen ympäristöasioihin	42
7.1.3	Hankintaprosessin vaiheista	43
7.2	Ympäristökriteerien huomioimisen edistäminen	44
7.3	Prosessin kehittäminen tietoa lisäämällä	45
7.4	Mittarit	46
7.5	Luotettavuus	47
8	Johtopäätökset	49
8.1	Hankintojen ympäristökriteerien käytön tilanne	49
8.2	Prosessin kehittäminen toimintamallin luomisella	50
	Lähteet	53
	Liitteet	58
	Kyselylomake	58
	Haastattelukysymykset	60
	Hankintojen ympäristökriteerit	62

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön aiheena on ympäristökriteerien käytön tilanne ja käytön edistäminen Vihdin kunnan hankinnoissa. Opinnäytetyö tarkasteli ympäristökriteerien käyttämistä hankinnoissa kuntaorganisaatiossa, jossa ei ole omaa hankintayksikköä, eikä päätoimenaan hankintoja hoitavaa henkilöstöä. Hankintoja muun toimen ohella hoitavat henkilöt eri kunnan yksiköissä muodostavat hankintaryhmän. Työllä pyrittiin kehittämään keinoja ympäristökriteerien käytön lisäämiseen niin, että kynnyks tiedon etsimiseen ja käyttöön olisi mahdollisimman matala.

Julkisuudessa puhutaan enenevässä määrin ympäristövaikutuksista ja lainsäädännölläkin pyritään ohjaamaan kohti kestävämpiä valintoja. Hankinnoilla voidaan saavuttaa ympäristötavoitteita, kuten hiilidioksidipäästöjen vähennys, energiatehokkuuden lisäys ja luonnonvarojen säästäminen. Hankinnoilla voidaan edistää innovaatioita ja tukea kilpailukykyisten, ympäristönäkökulmat huomioon ottavien tuotteiden ja palveluiden kehittämistä ja laajentaa niiden markkinoita. Resurssiviisailla hankinnoilla kansalaisten, yritysten ja kansalaisyhteiskunnan luottamus julkishallintoon lisääntyy. (Motiva Oy 2022.)

Tutkimuksen aikana hankintaryhmästä vaihtui useampi henkilö. Hankintatietoutta lähti mm. eläköitymisten ja työpaikan vaihdosten vuoksi. Organisaation ollessa ohut muutokset tuovat lisätyötä varsinaiseen työhön ja haasteen kehittämiseen osallistamiseen.

Opinnäytetyö toteutettiin toimintatutkimuksena. Tutkimusote toimintatutkimuksessa on osallistava ja kokeilujen kautta kehittävä. Työhön osallistettiin alkuvaiheessa koko hankintaryhmä ja työn edetessä muutama ryhmään kuuluva. Osallistaminen toimi tärkeänä osana opinnäytetyön etenemistä ja onnistumista. Osallistujilta saatiin tärkeää tietoa ympäristökriteerien käyttämisestä hankinnoissa sekä palautetta ratkaisuksi kehitellystä tietopaketesta.

2 Kohdeorganisaatio ja toimintaympäristö

2.1 Kohdeorganisaatio

Vihdin kunta on pääkaupunkiseudun kasvava kehyskunta, asukkaita on reilut 29 000 ja henkilökuntaa oli vuoden 2021 lopussa 1173. (Vihdin kunnan tilinpäätös 2021.) Vihdin kunnan vuosien 2022 - 2025 kuntastrategian teemana on koti lähellä kaikkea (Vihdin kuntastrategia 2022 - 2025). Strategiatyön pohjana on käytetty edellistä kuntastrategiaa, elinkeinostrategiaa 2021 - 2025, laajaa hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa 2021-2025, järjestöstrategiaa 2021 - 2025 sekä Vihdin kunnan kestävän energian ja ilmaston toimintasuunnitelmaa. (Vihdin kuntastrategia 2022 - 2025).

Vihdin kuntastrategiassa 2022 – 2025 todetaan seuraavasti:

Haluamme turvata nykyisille ja tuleville vihtiläisille hyvät elämisen mahdollisuudet. Edistämme kaikessa toiminnassamme Suomen kansallisten ilmasto- ja ympäristötavoitteiden toteutumista yhteistyössä asukkaiden, kiinteistönomistajien ja yritysten kanssa.

Vihti on sitoutunut vähentämään asukaskohtaisia kasvihuonekaasupäästöjä 50 prosentilla vuoteen 2030 mennessä vuoden 1990 tasosta. Tavoitteet on kirjattu Covenant of Mayors kaupunginjohtajien ilmastososopimukseen. Vihti toteuttaa kestävän energian ja ilmaston toimintasuunnitelmaan (SECAP) kirjattuja toimenpiteitä, joilla kunta pyrkii saavuttamaan päästövähennystavoitteensa. (Vihdin kuntastrategia 2022 - 2025.)

Vihti on mukana myös seudullisessa ilmastotyössä muiden KUUMA-kuntien kanssa. KUUMA-kuntien ilmastotyötä seuraa KUUMA-ilmastoryhmä ja se raportoi tehdyistä toimenpiteistä yksi – kaksi kertaa vuodessa. Vihti on aktiivisesti mukana kansallisessa Kuntaliiton koordinoimassa IlmastoKunnat-verkostossa, jossa jaetaan hyväksi havaittuja käytäntöjä ja tietoa kuntien ilmastotyöstä sekä työkaluista ilmastotyön vauhdittamiseksi. (Vihdin kunta. 2022.)

Vuoden 2023 talousarviossa Vihdillä on erillinen ilmastobudjetti. Ilmastobudjetti yhdistää kunnan ilmastotyön talousarviomenettelyyn ja raportointiin tilinpäätöksen yhteydessä. Ilmastobudjetissa talousarviossa ja kunnan alastrategioissa olevat ilmastotoimenpiteet ja -tavoitteet kootaan yhteen. Tavoitteena on tuoda näkyväksi kunnan toimenpiteitä kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi ja ilmastomuutokseen sopeutumiseksi sekä mahdollistaa avoin keskustelu ja seurata toimenpiteiden riittävyttä. Ilmastobudjetti koostuu päästöbudjetista ja ilmastotyön toiminnallisista tavoitteista. Vihdin päästöbudjetti on sidottu kunnan hallituksen päätökseen ja kuntastrategiassa 2022 – 2025 määriteltyyn päästövähennystavoitteeseen. Vuosittainen vähennystarve (0,2 t CO₂-ekv) perustuu päästövähennysmäärään vuoden 2020 tilaston ja 2030 tavoitteen välillä. Ilmastotyön toiminnalliset tavoitteet vuodelle 2023 perustuvat Vihdin kunnan Kestävän energian ja ilmaston toimenpidesuunnitelmaan (SECAP). Ilmastobudjetissa ei käsitellä euroja, mutta siinä todetaan, että toteutuessaan vuoden 2023 ilmastobudjetin toimenpiteiden odotetaan tuottavan kunnalle pitkällä aikavälillä säästöjä. (Vihdin kunnan talousarvio 2023)

Kuntastrategiassa ei ole suoria viittauksia hankintojen osalta, mutta luomalla yrityksille sijoittumisen ja kasvun mahdollisuuksia parannetaan myös niiden mahdollisuuksia pärjätä julkisten hankintojen kilpailutuksissa. Ilmastotyö nähdään kunnan kilpailukykyä lisäävänä tekijänä. Vihdin sisäistä ilmastotyötä toteutetaan läpileikkaavasti koko organisaatiossa. (Vihdin kuntastrategia 2022 - 2025.)

Kunnalla ei ole erillistä hankintastrategiaa, mutta hankintoja ohjaa hankintaohje. Hankintaohjeessa on mainittu mm. hankinnoissa noudatettavat yleiset periaatteet. Näitä ovat tasapuolisuus, syrjimättömyys, avoimuus ja suhteellisuus. Hankinnat tulee tehdä taloudellisesti, laadukkaasti ja suunnitelmallisesti ja olemassa olevat kilpailuolosuhteet tulee käyttää hyväksi. Lisäksi ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat tulee ottaa huomioon sekä pienten ja keskisuurten yritysten osallistumismahdollisuudet tulee turvata. (Vihdin kunnan hankintaohjeet 2022.)

2.2 SWOT-analyysi

Tutkimussuunnitelman alkuvaiheessa laadittiin hankintojen nelikenttäanalyysi (SWOT). Analyysi on suoritettu toimintaympäristöä tarkastelemalla. Analyysin tietoihin vaikutti opinnäytetyöntekijän havainnot omassa työssään vuosien aikana. Opinnäytetyön tekijä on töissä organisaatiossa, mutta ei toimi hankintojen parissa. Opinnäytetyön tekijä seuraa hankintoja ja niiden toteutumista talouspalveluissa.

Vahvuuksista tärkein on ammattitaito. Varsinaisten hankintojen lisäksi omaa työtä helpottamaan osataan hakea työkaluja. Eri tietojärjestelmät mahdollistavat parempaa työn ja hankintojen sujumista, hankintaohjelmien lisäksi mm. sähköinen allekirjoitus säästää aikaa.

Uusiutuvat säännökset liittyen esimerkiksi hankintalain muutoksiin tai vaikka ilmastoon liittyviin säädöksiin on merkitty uhkiin, miten vastataan uusiin vaatimuksiin. Toisaalta muutoksista riippuen uudet säädökset voivat käantä myös mahdollisuuksiksi. Hankintojen heikkouksien alustavaan tarkasteluun SWOT-analyysillä on merkitty hankintayksikön puute. Hankintayksikön puute aiheuttaa hajanaisuutta hankinnoissa. Hankintoja saatetaan suorittaa eri yksiköissä itsenäisesti, eikä kaikkia näkökulmia välttämättä huomioida. Asiantuntemusta löytyy, mutta henkilöresurssit ovat niukat, eikä välttämättä ole aikaa ylläpitää hankintatietoutta oman toimen ohella. Hankintaryhmä koostuu hallintojohtajan ja hallintopäällikön lisäksi henkilöistä eri kunnan yksiköistä. Käytännössä hallintopäällikkö jakaa tietoa ja avustaa muita hankinnoissa. Yksiköstä riippuen hankintaryhmään kuuluvia on alemmista toimihenkilöistä esihenkilöihin. Henkilöresurssien riittävyyden lisäksi heikkoutena on vaihtuvuus. Vuoden 2020 alun hankintaryhmän 11 henkilön kokoonpanosta kuusi henkilöä on samat vuoden 2023 alussa ja yksi heistä on juuri eläköitymässä.

Opinnäytetyö ei koske hankintoja kokonaisuutena, vaan yhden osa-alueen tarkastelua eli ympäristökriteerien käyttöä. Ympäristökriteerien käytön lisää-

minen merkitsee, että hankinnoista vastaaville tulee lisää asioita huomioitavaksi työssään. Ympäristökriteerien käytön lisäämisessä pitää huomioida organisaation heikkoudet, sekä ne mihin ei tällä opinnäytetyöllä voi vaikuttaa että ne, jotka voisi tällä yhdellä osa-alueella tehdä toisin. Esimerkiksi organisaatiotasolla hankinnat ovat hajanaiset, mutta ympäristökriteerit täyttävä hankintaohje pyritään saamaan yhtenäiseksi hankintaryhmälle.

Taulukko 1. Hankintojen SWOT-analyysi

Vahvuudet	Heikkoudet
<ul style="list-style-type: none"> - henkilöstön monipuolinen ammattitaito - hankintatyökalut, esim. Cloudia - vastuullisuus - yhteishankinnat 	<ul style="list-style-type: none"> - hankintayksikön puuttuminen - hankintojen hajanaisuus - koulutuksen riittävyys - henkilöstöresurssit - puutteellinen seuranta - ei suoraa hankintastrategiaa
Mahdollisuudet	Uhat
<ul style="list-style-type: none"> - tietojärjestelmien uusiminen/kehittäminen - yhteishankintojen lisäys - laaja tavara- ja palvelutarjonta 	<ul style="list-style-type: none"> - riskien hallinta - byrokratia - uusiutuvat säännökset

2.3 Toimintaympäristö

Julkisten hankintojen vaikutus talouteen on merkittävä. Vuonna 2018 julkisten hankintojen arvo oli 47 miljardia euroa. Tähän julkisten hankintojen kokonaisarvoon lasketaan mukaan kaikki hankintayksiköiden tekemät (kynnysarvon ylittävät ja alittavat) ostot yksityiseltä ja julkiselta sektorilta. (Merisalo ym. 2021, 67.)

Julkisella sektorilla on sekä mahdollisuus että velvollisuus käyttää ostovoimaansa viisaasti tekemällä kestäviä ja vaikuttavia hankintoja. Hankintayksiköiden tulee kehittää osaamista ja ymmärrystä voidakseen tehdä vaikuttavia päätöksiä hankinnoissaan. Tärkeää on miettiä, minkälaisissa hankinnoissa kestävyys kannattaa huomioida ja miten. (Motiva Oy 2022.)

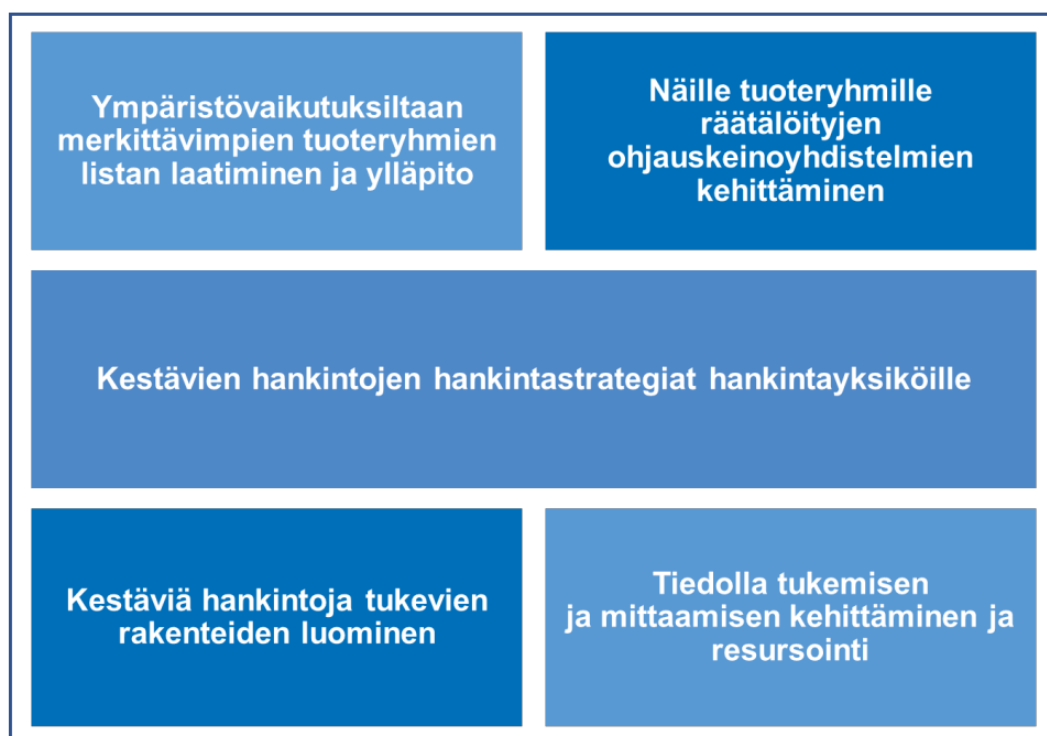
Vihdin kunnan käyttötalouden hankinnat vuonna 2021 olivat 112,6 miljoonaa euroa. Tämä sisältää palveluiden ostot 104,6 euroa sekä aineet ja tarvikkeet 8,0 miljoonaa euroa. Palveluiden ostoista 49 % oli sote-palveluiden ostoja. Investointimenot olivat 15,1 miljoonaa euroa. (Vihdin kunnan tilinpäätös 2021.)

Valtiovarainministeriön ja Kuntaliiton yhteistyönä perustettiin laaja-alainen julkisten hankintojen yhteistyöfoorumi Hankinta-Suomi vuonna 2019. Hankinta-Suomen tarkoituksena oli laatia Suomelle ensimmäinen yhteinen julkisten hankintojen strategia. (KEINO-osaamiskeskus.) Strategia julkaistiin syyskuussa 2020. Strategiassa kehittämisen pääkohteet ovat strateginen johtaminen sekä hankintataitojen edistäminen. Strategian johtamista tukevia tekijöinä ovat tietojohdaminen ja vaikuttavuuden arviointi. Kehittämistyön keskiössä on toimivien ja laadukkaiden tuotteiden ja palveluiden hankkiminen siten, että kaikki osapuolet osallistuvat prosessiin ja markkinat ovat elinvoimaiset, näin hankintojen osana voidaan synnyttää myös innovaatioita. Kehittämistyön avulla voidaan hankinnoilla saavuttaa taloudellista, sosiaalista ja ekologista kestävyyttä. (Valtiovarainministeriö 2020.)

Hankinta-Suomi-toimenpideohjelmassa on kehitetty sähköinen hankintaosaamisen itsearviointityökalu perustuen EU:n komission kanssa yhteistyössä laadittuun arviointikehikkoon. Hankintaosaamisen itsearviointityökalu on julkaistu hankintayksiköiden käyttöön kesäkuussa 2022 ja tälle on avattu oma sivusto valtiokonttori.fi-sivulla 17.11.2022. (Valtiokonttori 2022.) Työkalun tarkoituksena on antaa hankintojen parissa työskentelevälle henkilölle arvokasta tietoa omasta osaamisestaan ja organisaation osaamisesta. Työkalu tukee organisaation osaamisen kehittämistä sekä osallistuu kansallisen hankintaosaamista koskevan tiedon keräämiseen. (Valtiokonttori 2022.)

Ilmastonmuutos on merkittävä globaali uhka. Suomessa ilmastonmuutos on nostettu vuonna 2016 käyttöön tulleissa perusopetuksen opetussuunnitelmissa kouluopetuksen sisällöllisiin tavoitteisiin ensimmäistä kertaa. (Sipari 2016.)

Valtioneuvoston tutkimus- ja kehitystoiminnan policy briefissä 2/2021 käsitellään toimenpidesuosituksia julkisten hankintojen ympäristövaikutusten pienentämiseksi. Julkaisussa todetaan, että hankintojen ympäristövaikutuksista on yhä niukasti todennettua tutkimustietoa. Hankintoihin sovelletaan ympäristövaatimuksia edelleen harvoin ja kun niitä sovelletaan, seuranta jää usein retuperälle. Tärkeää olisi myös seurata, noudatetaanko asetettuja vaatimuksia tai mitkä ovat todelliset ympäristövaikutukset. Raportoinnilla saadaan tietoa, jonka avulla voidaan ohjata pienentämään hankintojen ympäristövaikutuksia huomattavasti. Kestävien hankintojen toteuttamisen tulee lähteä julkisten hankintayksiköiden hankintastrategioista. Hankintastrategiaa laadittaessa tulee soveltaa kansallisen hankintastrategian, Hankinta-Suomen, teemakohtaisia tavoitteita. Hankintastrategiassa tulee olla myös suunnitelma tavoitteiden seurannasta ja mittaamisesta. Toistaiseksi ympäristönäkökohtia huomioidaan hankinnoissa vaihtelevasti ja asetettujen kriteerien käytön ja ympäristötavoitteiden toteutumisen seuranta on puutteellista. Julkaisussa esitetään ohjauskeinojen valikoiman kehittämistä keskittymällä viiteen teemaan. (Kalimo ym. 2021a.)



Kuvio 1. Keskeiset teemat julkisten hankintojen kehittämisessä (Kalimo ym. 2021a)

Ympäristötavoitteiden ottamisesta osaksi hankintaprosessia on järjestetty koulutuksia ja ohjeistuksia, mutta niiden huomioiminen on pääsääntöisesti vapaaehtoista. Pääministeri Marinin hallitusohjelma nosti kestävien hankintojen ja ympäristövastuun painoarvoa ja pyrkii lisäämään velvoittavuutta. Hiili- ja ympäristöjalanjälki pyritään huomioimaan ympäristövaikutuksiltaan merkittävimmissä tuoteryhmissä. HILMI-hankkeessa (03/2020 – 1/2021) jaettiin julkiset hankinnat neljään luokkaan ympäristövaikutuspotentiaalin perusteella. (Kalimo ym. 2021b.)

Taulukko 2. Julkisten hankintojen tuoteryhmät ympäristövaikutuspotentiaalin mukaan jaoteltuna (Kalimo ym. 2021a)

Luokka I: ympäristövaikutuksiltaan tärkeitä ja ympäristökriteerejä on olemassa
Rakennusten energia
lämmitys, sähkö
Rakentaminen
talonrakennus, rakennusten ja alueiden rakentamis- ja kunnossapitopalvelut
Matkustaminen ja kuljetukset
(matkustus- ja) kuljetuspalvelut, kuljetusvälineet
poltto- ja voiteluaineet
Elintarvikkeet, majoitus- ja ravitsemispalvelut
elintarvikkeet
majoitus- ja ravitsemispalvelut
Koneet, laitteet, kalusto ja niiden korjaukset
Puhtaanapito- ja pesulapalvelut ja puhdistusaineet
EU:n kiertotalouden toimintasuunnitelmassa mainittuja ryhmiä
elektroniikka ja tietotekniikka
tekstiilit, huonekalut
Luokka II: ympäristövaikutuksiltaan tärkeitä, mutta kriteerejä ei juurikaan ole
maa- ja vesirakentaminen, sementti
lääkkeet ja hoitotarvikkeet, laboratoriokemikaalit
akut
Luokka III: vähemmän tärkeitä kasvihuonekaasupäästöjen näkökulmasta
toimisto-, asiantuntija- ja tutkimuspalvelut; koulutus- ja kulttuuripalvelut
toimistotarvikkeet; painatukset ja ilmoitukset, painatuspalvelut
sosiaali- ja terveyspalvelut
Luokka IV: vähiten tärkeitä kasvihuonekaasupäästöjen näkökulmasta
työterveyspalvelut
vartiointi- ja turvallisuuspalvelut
ilmoitus-, mainos-, ja markkinointipalvelut

Tehokkaimmat keinot ohjata julkisia hankintoja riippuvat pitkälti siitä, missä hankintaprosessin vaiheessa tai sen ulkopuolella ympäristövaikutuksiin liittyvät tärkeimmät päätökset tehdään ja tekeekö päätöksen hankintaviranomainen vai jokin muu taho. Tämän vuoksi ympäristönäkökohtien huomioimiseksi julkisissa hankinnoissa on kehitettävä paitsi hankintalakia, myös muita ohjauskeinoja, kuten tuotekohtaisia vaatimuksia eri sektoreilla sekä ympäristömerkkien ja ilmas- toraportoinnin käyttöä. (Kalimo ym. 2021a.)

HILMI-hankkeen yhteenvedossa todettiin, että julkisten hankintojen ohjaamisessa tulisi keskittyä viiteen teemaan eli ympäristövaikutuksiltaan merkittävimmien tuoteryhmien listan laatimiseen ja ylläpitoon, näille tuoteryhmille räätälöity-

jen ohjauskeinoyhdistelmien kehittämiseen, kestävien hankintojen tekemistä tukevien rakenteiden luomiseen, tiedolla tukemisen ja mittaamisen kehittämiseen ja resurssointiin sekä kestävien hankintojen hankintastrategioiden laatimiseen hankintayksiköille. (Kalimo ym. 2021.)

3 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoite

Luvussa esitellään tehtävän tutkimuksen taustat eli tutkimusongelma, tutkimuskysymykset ja työn tavoitteet.

3.1 Tutkimusongelma ja -kysymykset

Kehittämistyö edellyttää, että nimetään ja määritellään kehitettävä kohde. Ongelman paikantaminen ei vielä riitä, myös ongelmien syyt täytyy selvittää. Onnistumisen kannalta on kriittistä se, kuinka ongelma pystytään määrittämään ja sen jälkeen muuttamaan tutkimuskysymyksiä. (Kananen 2014, 36.)

Tämän toimintatutkimuksen ongelmaksi määriteltiin ympäristökriteerit täyttävien hankintojen tilanne. Tutkimusongelma on se, että ei tiedetä, mikä on ympäristönäkökulmien huomioimisen tilanne organisaation hankinnoissa.

Tutkimuksen ytimen muodostaa oikein muotoiltu tutkimuskysymys tai -kysymykset, jotka johdetaan tutkimusongelmasta. Tutkimuskysymykset muuttuvat ja täsmentyvät tutkimusprosessin edetessä, lopullinen tutkimuskysymys voi olla muotoutunut aivan toiseksi. Joustavuus tutkimuskysymysten asettelussa on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle. (Kananen 2014, 44.)

Tässä opinnäytetyössä kysymykset ovat:

- a) Miten ympäristökriteerit on otettu huomioon Vihdin kunnan hankinnoissa?
- b) Miten ympäristökriteerit voidaan paremmin huomioida Vihdin kunnan hankinnoissa?

3.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena oli kuvata ympäristökriteerit täyttävä hankintaprosessi, jossa ympäristökriteerejä on käytetty ympäristöystävällisten hankintojen toteuttamiseksi. Opinnäytetyössä oli pyrkimyksenä määritellä ohjeet ympäristökriteerien huomioimiseen. Opinnäytetyön tekijänä pyrin kyselyillä ja haastatteluilla saamaan hankintaa tekeviltä tietoa nykykäytännöistä ja kehittämisideoita, koska en itse toimi hankintojen parissa. Lähinnä hankinnat koskettavat työtäni talouspuolella eurojen kautta talousarviossa, tilinpäätöksessä ja tilikauden aikaisena ostolaskuvirtana.

Lähtökohtana ympäristöystävälliselle hankinnalle on, että se perustuu yksiselitteisiin ja määrätietoisiin ympäristökriteereihin. Erottelu voidaan tehdä ns. ydinkriteereiden ja yleiskriteereiden välillä. Ydinkriteereiden tarkoitus on mahdollistaa ympäristöystävälliset julkiset hankinnat ja ne kohdistuvat tuotteiden ympäristösuorituskykyyn ja hallinnollisten kustannusten minimoimiseen. Ne toimivat perustana päämäärille ja vertailuille. Yleiset kriteerit kattavat useampia аспекteja tai myös korkeamman tason ympäristösuorituskykyä. Tarkoitus on, että ne viranomaiset, joilla on määrätietoisempia ympäristöpäämääriä käyttävät niitä. (Streng 2018.)

4 Tutkimus- ja kehittämismenetelmät

4.1 Toimintatutkimus

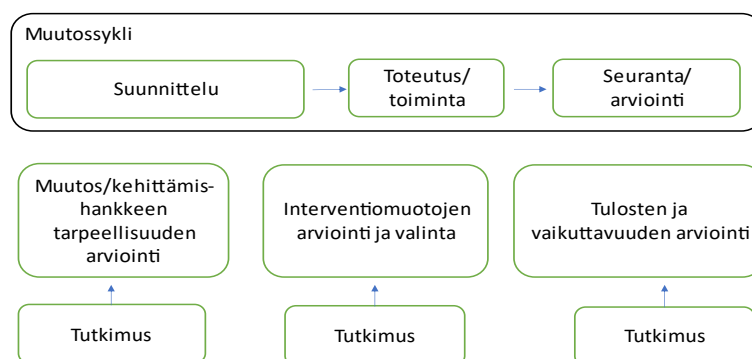
Luvussa esitellään toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Toimintatutkimuksen tarkka määrittelemine on hankalaa, koska kyseessä ei ole pelkkä tutkimusmenetelmä, vaan joukko tutkimusmenetelmiä. Toimintatutkimus on lähellä kehittämistutkimusta, mutta eroaa kehittämistutkimuksesta metodologian suhteen. Toimintatutkimuksessa sekoittuu muut tutkimusmenetelmät; kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen. Toimintatutkimus ei sulje pois muiden tutkimusotteiden tiedonkeruu- ja aineiston analyysimenetelmiä. (Kananen 2014, 13.)

Toimintatutkimusta tehdään käytännön työelämän parissa. Toimintatutkimuksella pureudutaan työelämän ongelmiin, ongelmien tiedostamiseen ja poistamiseen. Toimintatutkimuksessa on aina mukana ihmisiä käytännön työelämästä. Tämä onkin toimintatutkimuksen voima, sillä henkilöt, joita ongelma koskee, voivat löytää ratkaisun yhdessä ja samalla sitoutuvat muutokseen. Pysyvä muutos onkin toimintatutkimuksen yksi elementti. Yhteistyöhön osallistuvat ne, joita ongelma koskee. Yhteistyö edellyttää, että on olemassa yhteinen tavoite, joka kuuluu oleellisena osana toimintatutkimukseen. Toimintatutkimusta voidaan suorittaa myös oman työn kehittämiseksi ilman yhteistyötä. (Kananen 2014, 11.)

Toimintatutkimus kohdistuu yksittäiseen tapaukseen ja tulokset pitävät paikkansa vain tässä tapauksessa. Toimintatutkimus ei pyri ensisijaisesti yleistämiseen perinteisen tutkimuksen tavoin. Toimintatutkimuksen vaiheita esitetään eri tavoin, mutta perusajatus kaikissa on sama eli ongelman määrittely, ratkaisun esitys, ratkaisun kokeilu ja arviointi. (Kananen 2014, 11 – 12, 34.)

Toimintatutkimus on syklinen prosessi. Toimintatutkimuksessa prosessi etenee usein sykleissä, minkä vuoksi sitä kuvataan toisinaan toiminnan ja reflektion sykliksi. Syklin katsotaan muodostuvan seuraavista toimintaa luotsaavista osaluista: havainnoi, reflektoi, toimi, arvioi, muokkaa ja siirry uuteen suuntaan. (Toimintatutkimuksen menetelmäopas.)

Oheisessa kuviossa esitetään toimintatutkimuksen vaiheet ja niissä toteutettavat tutkimukselliset toimenpiteet. (Kananen 2014, 55.)



Kuvio 2. Toimintatutkimuksen tai kehittämistutkimuksen vaiheet

Reliabiliteetti ja validiteetti pyritään varmistamaan mm. laadukkaalla dokumentaatiolla ja muilta saadulla palautteella tulkinnoista. Samoin pyrkimys on käyttää aineistotriangulaatiota eli hankkimaan tietoa eri menetelmien avulla. Tässä tapauksessa mm. kyselyin tai haastatteluin ja kirjallisista tietolähteistä.

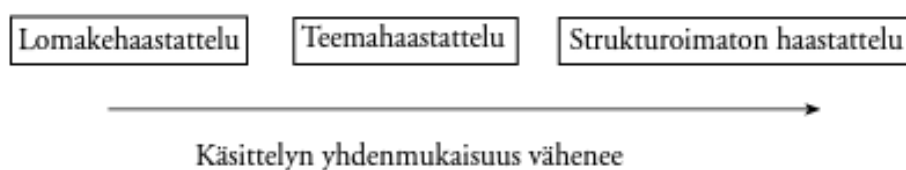
4.2 Kyselyt ja haastattelut

Laadullisen tutkimuksen, kuten myös toimintatutkimuksen, tiedonkeruumenetelmiä ovat havainnointi, haastattelut ja dokumentit (Kananen 2014, 79). Toimintatutkimuksessa voidaan käyttää kvantitatiivisen tutkimuksen tiedonkeruumenetelmistä kyselyä. Kysely voidaan toteuttaa haastatteluna, postitse, puhelimitse tai verkon välityksellä. Toimintatutkimuksessa kyselyjä voidaan toteuttaa tutkimuksen aikana, mutta kyselyt soveltuvat paremmin tutkimuksen alkukartoitusvaiheeseen. (Kananen 2014, 102.)

Tämän tutkimuksen tiedonkeruumenetelmänä käytettiin kyselyä, haastatteluja ja kirjallisia lähteitä. Kysely suoritettiin verkossa, niin, että kyselyn linkki lähetettiin sähköpostilla halutuille vastaajille.

Haastattelumuodoksi valikoitui teemahaastattelu. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu. Puolistrukturoiduille menetelmille on ominaista, että jokin haastattelun näkökohta on päätetty, mutta ei kaikkia. (Hirsjärvi & Hurme, 47.) Teemahaastattelu on lähempänä strukturoimatonta kuin strukturoitua haastattelua. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä siksi, että yksi haastattelun näkökulma, haastattelun aihepiirit eli teema-alueet, on kaikille samat. Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole niin vapaa kuin syvähaastattelu. Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Tämä tuo tutkittavien mielipiteet esiin. (Hirsjärvi & Hurme, 48.)

Teemahaastattelu suhteessa lomakehaastatteluun ja strukturoimattomaan haastatteluun on esitetty seuraavassa kuviossa (Hirsjärvi & Hurme, 44.)



Kuvio 3. Toimintatutkimuksen tai kehittämistutkimuksen vaiheet

Kirjallisina lähteinä on käytetty tutkimusprosessin aikana syntyneen aineiston lisäksi organisaation dokumentteja, esim. tilinpäätöstietoja, talousarviota, hankintaohjetta ja aiheeseen liittyviä pöytäkirjoja. Lisäksi on perehdyttävä aihealueen kirjallisuuteen, jotta tutkimuksen termien määrittely vastaa yleisesti käytössä olevia määritelmiä. Kirjallisuudesta saa tukea toimintatutkimuksen läpiviemiseen luotettavalla tavalla.

5 Tietopohja

Tietopohja muodostuu osin kirjallisista lähteistä, kuten hankintalaista, julkisten hankintojen kirjallisuudesta sekä organisaation asiakirjoista. Empiirinen osuus

muodostuu organisaation kokemuksesta, joita selvitetään kyselyllä ja haastattelulla.

Hankintalain 2 §:n mukaan hankintayksiköiden on pyrittävä järjestämään hankintatoimintansa siten, että hankintoja voidaan toteuttaa mahdollisimman taloudellisesti, laadukkaasti ja suunnitelmallisesti ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat huomioon ottaen (Hankintalaki 1397/2016). Ympäristönäkökohdat voidaankin ottaa huomioon kaikissa hankintamenettelyn vaiheissa; hankintojen suunnittelussa, tarjoajien ja ehdokkaiden valinnassa ja hankintasopimuksen tekemisessä. Hankintalaki ei kuitenkaan velvoita ympäristönäkökulmien huomioimiseen, ellei pakottavasta lainsäädännöstä muuta johdu. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Hankintayksiköt edustavat suurta ostovoimaa. Siksi julkiset hankinnat nähdään avainasemassa erilaisten yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamisessa. Yksi hankintadirektiivien tavoite onkin ympäristönäkökohtien huomioimismahdollisuuksien parantaminen hankinnoissa. Myös kansallisessa julkisten hankintojen strategiassa kiinnitetään huomiota hankintojen ympäristövaikutuksiin. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Vuonna 2020 julkistettiin kansallinen julkisten hankintojen strategia. Valtiovarainministeriö asetti vuonna 2019 yhteistyössä Kuntaliiton kanssa Vaikuttavat julkiset hankinnat –toimenpideohjelman (Hankinta-Suomi) strategian laatimiseksi ja julkisten hankintojen toimijoiden yhteistyön lisäämiseksi. Strategiaa valmisteltiin yhteistyössä hankintojen ammattilaisten sekä strategisen johdon kanssa. Ilmastomuutos ja muut yllättävät kriisit, kansallinen kilpailukyky, työttömyys ja harmaa talous ovat ilmiöitä, jotka vaikuttavat koko yhteiskuntaamme. Julkisilla hankinnoilla pyritään tukemaan Suomen hiilineutraalisuustavoitetta 2035 ja kiertotalouden toteuttamista. (Kansallinen julkisten hankintojen strategia; Valtiovarainministeriö 2020.)

5.1 Julkiset hankinnat

5.1.1 Keskeiset käsitteet

Opinnäytetyössä käydään läpi julkisia hankintoja ja ympäristöasioita, joita julkisissa hankinnoissa voi huomioida. Seuraavassa käsitellään muutama keskeinen käsite.

Julkiset hankinnat ovat sellaisia tavara-, palvelu- ja rakennusurakkahankintoja, joita valtio, kunnat ja kuntayhtymät, valtion liikelaitokset sekä muut hankintalainsäädännössä määritellyt hankintayksiköt tekevät oman organisaationsa ulkopuolelta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Julkiset hankinnat on kilpailutettava hankintalain ja tiettyjen sektoreiden osalta erityisalojen hankintalain mukaisesti (Pekkala & Pohjonen & Huikko & Ukkola 2022, 20).

Hankintayksiköitä ovat hankintalain 5 §:n mukaan valtion, kuntien ja kuntayhtymien viranomaiset, evankelis - luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkko sekä niiden seurakunnat ja muut viranomaiset, valtion liikelaitokset, julkisoikeudelliset laitokset sekä mikä tahansa hankinnan suorittaja silloin, kun se on saanut hankinnan tekemistä varten tukea yli puolet hankinnan arvosta edellä luetelluista hankintayksiköistä. Julkisoikeudellisella laitoksella tarkoitetaan oikeushenkilöä, joka on perustettu täyttämään sellaisia yleisen edun mukaisia tarpeita, joilla ei ole teollista tai kaupallista luonnetta ja jota rahoittaa pääasiallisesti edellä lueteltu hankintayksikkö, jonka johto on edellä luetellun hankintayksikön valvonnan alainen tai jonka hallinto-, johto- tai valvontaelimen jäsenistä edellä lueteltu hankintayksikkö nimeää yli puolet. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016b.)

Yhteishankintayksiköllä tarkoitetaan hankintayksikköä, joka tarjoaa yhteishankintatoimintoja ja mahdollisesti myös tukitoimintoja sen joko suoraan tai välillisesti omistaville hankintayksiköille tai sellaisille hankintayksiköille, joiden oikeudesta käyttää yhteishankintayksikön toimintoja on erikseen säädetty. Edellytyksenä on, että yhteishankintayksikkö on perustettu hoitamaan juuri näitä tehtäviä taikka näiden tehtävien hoitaminen on säädetty tai määrätty yhteishankintayksikön toimialaksi (Hankintalaki 1397/2016.)

Hankintaprosessi on määritelty kirjallisuudessa eri tavoin. Käytännössä hankintaprosessi ei ole vakio, vaan siihen vaikuttavat mm. hankittavan tuotteen ominaispiirteet, hankinnan kohteen strateginen merkittävyys, hankinnan arvo, toimittajamarkkinat, hankintaan liittyvän riskin taso sekä hankinnan vaikuttavuus muuhun toimintaan (Nieminen 2016).

GPP (Green Public Procurement) määritellään prosessiksi, jossa viranomaiset pyrkivät hankkimaan tavaroita, palveluja ja rakennusurakoita, joiden ympäristövaikutukset ovat koko elinkaarensa ajan vähäisemmät verrattuna tavaroihin, palveluihin ja rakennusurakoihin, joilla on sama pääasiallinen käyttötarkoitus ja jotka hankittaisiin muutoin. Ympäristöystävälliset julkiset hankinnat ovat vapaaehtoinen väline, mikä tarkoittaa, että EU:n jäsenvaltiot ja viranomaiset voivat päättää, missä määrin ne soveltavat sitä. (European Commission a.)

Ympäristönäkökohdat hankinnoissa tarkoittaa edellä mainitun prosessin huomioimista. Ympäristönäkökohtien huomioimisella julkisissa hankinnoissa on suuri merkitys kestäväen kehityksen edistämiseksi. Kun julkisyhteisöt kiinnittävät huomiota hankintojen ympäristönäkökohtiin, hankintojen haitalliset ympäristövaikutukset saadaan vähenemään. Yksi kohde voi olla esimerkiksi päästöjen minimoiminen. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Ympäristökriteerit ovat hinta-laatusuhteen vertailuperusteita, jotka liittyvät ympäristönäkökohtiin ja joita hankintayksikkö voi asettaa tarjouspyyntöön. Vertailuperusteena voidaan käyttää esimerkiksi ajoneuvojen päästöjä tai sähkölaitteen energiankulutusta niin, että tarjous saa sitä enemmän pisteitä, mitä vähemmän kulutusta tai päästöjä hankinnan kohteesta syntyy. (Julkisen sanan neuvosto 2022.)

5.1.2 Hankintalain soveltamisala

Hankintalainsäädännön tavoite on määritelty lain 2§:ssä:

Lain tavoitteena on tehostaa julkisten varojen käyttöä, edistää laadukkaiden, innovatiivisten ja kestävien hankintojen tekemistä sekä turvata yritysten ja muiden

yhteisöjen tasapuoliset mahdollisuudet tarjota tavaroita, palveluja ja rakennusurakoita julkisten hankintojen tarjouskilpailuissa. (Hankintalaki 2§).

Julkiset hankinnat erottuvat muista hankinnoista siten, että niiden tekijöinä ovat laissa tarkoitetut hankintayksiköt. Hankintayksiköiden on pyrittävä järjestämään hankintatoimintansa siten, että hankintoja voidaan toteuttaa mahdollisimman taloudellisesti, laadukkaasti ja suunnitelmallisesti. Hankinnoissa on otettava huomioon kilpailuolosuhteet sekä ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat (Hankintalaki 2§).

Hankintalakia sovelletaan EU-kynnysarvot ja kansalliset kynnysarvot ylittäviin hankintoihin. Kynnysarvojen alle jääviin hankintoihin, pienhankintoihin, hankintalakia ei sovelleta. Kuitenkin myös kansalliset kynnysarvot alittavissa hankinnoissa on pyrittävä huomioimaan riittävä avoimuus ja syrjimättömyys. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016b.)

1990-luvun alusta lähtien EU:ssa alettiin säännellä erillisellä direktiivillä tietyllä sektoreilla toimivien yksiköiden hankintoja. Näitä ovat vesihuolto, energiahuolto, tietyt liikennepalvelujen alat ja tietyt postipalvelut. (Pekkala & Pohjonen & Huikko & Ukkola 2022, 802).

5.1.3 Pienhankinnat

Kansalliset kynnysarvot alittavia hankintoja kutsutaan pienhankinnoiksi. Pienhankintojen kilpailutus ei kuulu hankintalain piiriin, joten ne voidaan toteuttaa kevyemmillä menettelyillä. Myös pienhankintaa suunnitellessa tulee muistaa periaatteet avoimuudesta ja tasapuolisesta kohtelusta. Käytännössä pienhankinnat tulisi kilpailuttaa hankintayksikön omien hankintaohjeiden, toimintasääntöjen ja määräysten mukaisesti. Hankintayksiköt, voivat julkaista omia hankintaohjeituksia verkkosivuillaan. Tällä varmistetaan, että hankintayksikön soveltamat periaatteet ovat myös potentiaalisten tarjoajien tiedossa. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016b.)

Vihdin kunta on julkaissut pienhankinnan periaatteet omassa hankintaohjeessaan. Hankinnoissa noudatetaan kunnan hankintaohjeita (ensisijainen), hankintalain yleisiä periaatteita ja hyvän hallinnon periaatteita (hallintolain 6 §), joita ovat yhdenvertaisuus, tarkoitussidonnaisuus, objektiviteetti, suhteellisuus ja luottamuksensuoja. Ohjeiden periaatteista poikkeaminen on sallittu yksittäistapauksissa ja vain perustellusta syystä, edellytyksenä on, että kunnan kokonaisuus vaatii poikkeamista. Poikkeamisen päättää toimialallaan kunnanjohtaja ja palvelukeskuksen johtaja. Kilpailutus tehdään lähtökohtaisesti sähköisessä kilpailutusjärjestelmässä Clouidiassa. (Vihdin kunnan hankintaohje 2022.)

Vihdin kunnalla on käytössä suora hankintarajan ylittävissä pienhankinnoissa ensisijaisesti kolme menettelytapaa: avoin menettely, jolloin julkaistaan tarjouspyyntö ja kaikki halukkaat voivat jättää tarjouksen, rajoitettu menettely, jolloin tarjouspyyntö lähetetään vähintään kolmelle potentiaaliselle tarjoajalle, jos potentiaalisia tarjoajia on vähemmän kuin kolme, voidaan tarjouspyyntö lähettää vähemmälle joukolle tarjoajia sekä toimittajarekisteri (koskee vesihuoltoa). (Vihdin kunnan hankintaohje 2022.)

Hankintaohjeessa on myös muistilista, jossa teknisten ohjeiden lisäksi kehoitetaan huomioimaan paikallisia/seudullisia yrityksiä, jolloin vaikutus voi kohdistua työllisyyteen ja kunnan imagoon. Ensisijaisesti on muistettava kuitenkin kunnan kokonaisuus ja vertailtava hintoja ja laatua (Vihdin kunnan hankintaohje 2022.)

5.1.4 Hankintaprosessi

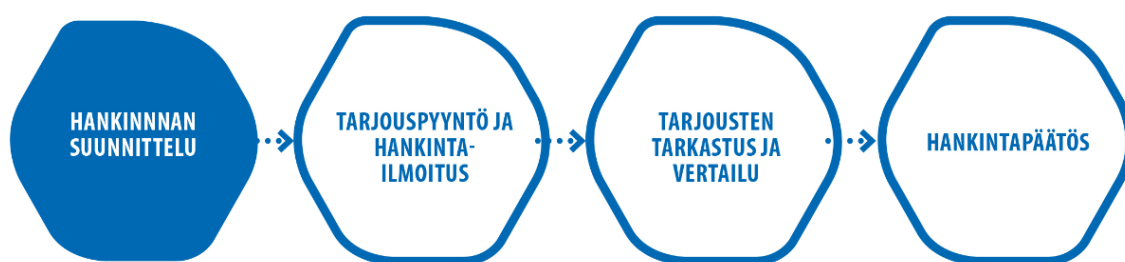
Hankintojen kilpailuttamisella tarkoitetaan menettelyä, jossa hankintayksikkö ilmoittaa hankinnasta ns. HILMA-ilmoitusjärjestelmässä. Ilmoituksessa ja sitä tarkentavassa tarjouspyynnössä kerrotaan, mitä hankitaan ja millä perusteella tarjous valitaan. Kilpailuttamiseksi ei riitä se, että tarjouspyyntö lähetetään suoraan useammalle hankintayksikön valitsemaalle tarjoajalle (Pekkala ym. 2022, 19.)

Hankintalainsäädäntö kattaa vain osan koko hankintaprosessista, se koskee ainoastaan kilpailuttamisprosessia. Se ei määrittele tuottaako organisaatio palve-

lunsa itse vai hankkiiko se palvelut oman organisaation ulkopuolelta. Hankintalailla ei aseteta tarkasti määriteltyjä tuotteita tai palveluja koskevia vaatimuksia, vaikka laki velvoittaa mm. huomioimaan laadun hankinnoissa. Hankintalaissa ei säädetä myöskään hankintasopimuksen toteuttamiseen ja sen valvontaan liittyvistä seikoista. (Pekkala ym. 2022, 20.)

Hankintaprosessi ei ole vakio. Prosessiin vaikuttavat mm. hankittavan tuotteen ominaispiirteet, hankinnan kohteen strateginen merkittävyys, hankinnan arvo, toimittajamarkkinat, hankintaan liittyvän riskin taso sekä hankinnan vaikuttavuus muuhun toimintaan (Nieminen 2016).

Hankintaprosessi määritellään kirjallisuudessa eri tavoilla. Hankintaprosessi sisältää myös sopimuksen ja seurannan. Kestävät hankinnat elinvoimaisuuden lisääjänä -hanke määrittelee kilpailutusprosessin näin:



Kuvio 4. Kilpailutusprosessi (Kestävät hankinnat elinvoimaisuuden lisääjänä -hanke).

Hankintayksiköt voivat vähentää hallinnollisten tehtäviään käyttämällä puitejärjestelyjä sekä tekemällä yhteishankintoja tai hyödyntää muita yhteistyömahdollisuuksia julkisten hankintojen tarjouskilpailuissa (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022).

Hankinnan suunnittelu on hankinnan tärkein työvaihe. Suunnitteluvaiheessa hankintayksikkö päättää mitä se haluaa hankkia ja millä ehdoin. Lisäksi päätetään, millä menettelyllä hankinta kilpailutetaan, minkälainen sopimus tehdään ja kuinka pitkällä sopimuskaudella.

Osana hankinnan suunnittelua hankintayksikkö voi käyttää erilaisia tapoja selvittää markkinatilannetta ja sitä, onko sen tarvitsemaa ratkaisua markkinoilla. Markkinakartoituksen tekemiseen on paljon vaihtoehtoja. (Pekkala & Pohjonen & Huikko & Ukkola 2022, 370.) Markkinakartoituksessa hankintayksikkö saa markkinatoimijoilta tietoa ratkaisuihin, joita kyseisellä hetkellä on saatavilla (Pekkala ym. 2022, 375.)

Toimittajille asetettujen vertailuperusteiden ja poissulkemisperusteiden ohella hankintayksiköt voivat asettaa vaatimuksia hankinnan kohteelle, hankintalainsäädännössä näistä vaatimuksista käytetään nimitystä hankinnan kohteen kuvaus. Hankinnan kohteen kuvauksen tai siihen liittyvien vaatimusten ei aina tarvitse olla luonteeltaan teknisiä, vaan esimerkiksi palvelun laatua tai haluttua lopputulostakin kuvaavat määrittelytavat ovat sallittuja. (Pekkala ym. 2022, 380 - 381.)

Hankintalaki ei velvoita hankintayksikköä ottamaan huomioon ympäristö- ja sosiaalisia näkökohtia hankinnan kohdetta määriteltäessä. Tähän pääsääntöön on olemassa kolme poikkeusta. Ensimmäinen poikkeus on, kun hankinnan kohde on tarkoitettu luonnollisten henkilöiden käyttöön, on hankinnan kohde määriteltävä siten, että otetaan huomioon esteettömyys vammaisille henkilöille ja kaikkien käyttäjien tarpeet täyttävä suunnittelu. Toinen poikkeus on se, että sosiaali- ja terveystalouden hankinnassa on otettava huomioon alan aineellisen lainsäädännön vaatimukset sekä huomioitava muutenkin palvelujen asiakkaiden asema ja näkökulmat. Kolmas poikkeus on se, että hankinnan kohteen määrittelyn sisällöstä muodostuu hankintalain vastainen, mikäli se syrjii tai suosii perusteettomasti tiettyjä toimittajia. Yleensä tuomioistuinkäytännössä on annettu hankintayksiköille verraten laajaa hankintavaltaa määritellä hankinnan kohde haluamallaan tavalla, vaikka määrittely rajaisikin tavalla tai toisella potentiaalisten tarjoajien määrää. (Pekkala ym. 2022, 382 - 383.)

Hankintalain 72 §:ssä säädetään, että määriteltäessä hankinnan kohdetta ei saa mainita tiettyä valmistajaa tai tiettyä alkuperää olevia tavaroita. Viittaus tavaramerkkiin, patenttiin, tuotetyyppiin, alkuperään, erityiseen menetelmään,

joka on ominainen tietyn tarjoajan tavaroille, palveluille tai tuotantoon siten, että viittaus suosii tai syrjii tiettyjä tarjoajia tai tavaroita, on kielletty. Edellä kuvattu viittaus on poikkeuksellisesti sallittu vain, jos hankintasopimuksen kohdetta ei ole mahdollista riittävän täsmällisesti ja selvästi kuvata muutoin. Viittaukseen on tällöin liitettävä ilmaisu "tai vastaava". (Hankintalaki 1397/2016.)

Tarjouspyynnön tarkoituksena on hankintailmoituksen ja muiden hankinta-asiakirjojen ohella hankinnan kohteen ja hankinnan toteuttamiseen liittyvien seikkojen kuvaaminen niin selvästi ja yksiselitteisesti, että saadaan lopullisia, yhteismittaisia ja keskenään vertailukelpoisia tarjouksia. Oikeuskäytäntö on osoittanut, että tarjouspyynnön ja muiden hankinta-asiakirjojen laatiminen on yksi hankintamenettelyn tärkeimmistä vaiheista. (Eerola ym. 2022, 344 - 345.)

Tarjouspyyntöön ja hankinta-asiakirjoihin voi sisältyä varsinaisen tarjouspyynnön lisäksi sen liitteenä oleva hankekuvaus ja sitä tarkentavat erilaiset tekniset asiakirjat, sopimusehdot ja sopimusluonnos. Lisäksi tarjouspyyntöön voi sisältyä liiteasiakirjoja, kuten piirustuksia, teknisiä kuvauksia. (Eerola ym. 2022, 345.) Vuoden 2014 hankintadirektiivissä tarjouspyynnön roolia, sisältöä ja systematiikkaa on uudistettu ja direktiivissä käytetään tarjouspyynnön sijasta käsitettä hankinta-asiakirja. (Eerola ym. 2022, 362.)

Tarjouksista pitää valita kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous. Kokonaistaloudellisesti edullisin on tarjous, joka on hinnaltaan halvin, kustannuksiltaan edullisin tai hintalaatusuhteeltaan paras. Vertailuperusteen tulee liittyä hankinnan kohteeseen ja mahdollistaa puolueeton tarjousten arviointi. Hankintayksikön pitää ilmoittaa käyttämänsä kokonaistaloudellisen edullisuuden peruste sekä mahdolliset vertailuperusteet hankintailmoituksessa tai tarjouspyynnössä. Vertailuperusteet luetellaan alenevassa tärkeysjärjestyksessä. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2019.)

Vertailuperusteet voidaan myös ilmoittaa painoarvoineen, mistä ilmenee samalla tärkeysjärjestys. Vertailuperusteet pitää kuvata riittävän selkeästi siten, että tarjoaja pystyy toimittamaan hankintayksikölle riittävät tiedot vertailua varten. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2019.)

Hankintamenettelyn päättävästä ratkaisusta on tehtävä kirjallinen hankintapäätös ja päätös on perusteltava. Hankintayksikön on kerrottava ratkaisuun vaikuttaneet seikat joko hankintapäätöksessä tai siihen liittyvissä muissa asiakirjoissa. Hankintapäätös on kerrottava sellaisella tarkkuudella, että ehdokas tai tarjoaja voi päätöksen ja sen perustelujen nojalla arvioida, onko hankintamenettelyssä noudatettu lain velvoitteita. Hankintapäätöksen perusteluihin on kiinnitettävä erityistä huomiota, koska hankintapäätöksen perusteella asianosaiset arvioivat hankintaprosessin oikeellisuutta ja tekevät ratkaisun mahdollisten muutoshakukeinojen käyttämisestä. Ratkaisuun vaikuttaneita seikkoja ovat esimerkiksi perusteet, joilla hankintayksikkö on arvioinut ehdokkaan tai tarjoajan soveltuvuutta, tai perusteet, joilla tarjous on katsottu tarjouspyynnön vastaiseksi. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016a.)

Hankintapäätöksessä on huomioitava, että vertailuperusteiden soveltamisesta saatu pistemäärä tulisi perustella ja vertailusta tulisi ilmetä, miten kutakin tarjousta on arvioitu kunkin vertailuperusteen osalta. Jos hankinnassa on noudatettava odotusaikaa, hankintayksiköllä on velvollisuus ilmoittaa hankintapäätöksessä tai siihen liittyvissä asiakirjoissa tieto odotusajan pituudesta. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016b.)

5.2 Kestävät hankinnat

5.2.1 Kestävät julkiset hankinnat

Kestävät julkiset hankinnat tarkoittavat hankintoja, joissa otetaan huomioon ympäristö sekä sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys. Kestävien ja innovatiivisten hankintojen avulla julkinen sektori voi tuottaa laadukkaampia palveluja ja tehdä taloudellisesti järkeviä hankintoja, joista syntyy vähemmän ympäristövaikutuksia ja jotka lisäävät kestävää hyvinvointia. (eOppiva 2019.)

Kestävä julkinen hankinta on menettely, jossa hankittavissa tavaroissa, palveluissa tai rakennusurakoissa on vastaaviin tavanomaisiin vaihtoehtoihin nähden

pienemmät elinkaaren ympäristövaikutukset sekä eettiset ja sosiaaliset vaikutukset. Kestävyys voidaan ottaa huomioon kaikissa julkisen hankinnan vaiheissa. Hankintalainsäädäntö ei estä ympäristöasioiden huomioimista hankintoja tehdessä. Kun hankinta tehdään kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteella, voi hinnan lisäksi vertailuperusteena olla esimerkiksi laatu, tekniset ansiot, esteettiset ja toiminnalliset ominaisuudet, ympäristöystävällisyys, sosiaaliset ja eettiset näkökulmat, käyttökustannukset, kustannustehokkuus, tekninen tuki, huoltopalvelut, toimitus- ja toteutusaika ja elinkaarikustannukset. (Helsingin kaupunki 2015.)

Julkisiin hankintoihin käytetään vuosittain summa, joka vastaa noin puolta kuntien ja valtion verotuloista. (Valtiovarainministeriö 2020.) Julkisella sektorilla on siis käytössään merkittävä muutosvoima ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi, sillä julkinen sektori tekee vuosittain hankintoja ja investointeja lähes 50 miljardin euron arvosta ja ne aiheuttavat noin viidenneksen Suomen kulutusperusteisesti lasketuista kasvihuonekaasupäästöistä. KEINO-osaamiskeskus on selvittänyt, että ympäristövastuu huomioidaan strategian tai hankintalinjausten tasolla noin puolessa julkisista hankintaorganisaatioista. Toimialoilla on eroja ilmasto-vaikutuksiin liittyvien kriteerien sekä sitä tukevien ohjauskeinojen käytössä. Liikenteen ja rakentamisen hankintoihin ilmastotavoitteet tulevat EU:n yhteisten tavoitteiden ja kansallisen lainsäädännön kautta, mutta on myös hankintakategorioita, joiden ilmastovaikutusten vähähiilisyyden huomiointi jää hankkijan oman aktiivisuuden varaan. (Siiskonen & Alhola & Nissinen, 2022, s. 7)

Kestävissä hankinnoissa on kyse myös esimerkkinä toimimisesta ja markkinoihin vaikuttamisesta. Kestävä hankintapolitiikka ei aina merkitse ympäristöystävällisempien tuotteiden ostamista, vaan se voi merkitä myös sitä, että ostetaan vähemmän ja kierrätetään tarpeettomaksi käyneet tavarat esimerkiksi oman organisaation sisällä (Helsingin kaupunki 2015).

EU:n ympäristöä säästävien julkisten hankintojen kriteerit on kehitetty helpottamaan ympäristövaatimusten sisällyttämistä julkisiin tarjouspyyntöasiakirjoihin.

Vaikka hyväksytyillä EU:n ympäristöä säästävien julkisten hankintojen kriteereillä pyritään saavuttamaan hyvä tasapaino ympäristönsuojelun tason, kustannusnäkökohtien, markkinoiden saatavuuden ja todentamisen helppouden välillä, hankintaviranomaiset voivat tarpeidensa ja tavoitteidensa mukaan sisällyttää tarjouspyyntöasiakirjoihinsa kaikki tai vain tietyt vaatimukset. (European Commission b.)

5.2.2 Vähähiiliset hankinnat

Vähähiiliset julkiset hankinnat -termillä tarkoitetaan julkisia palveluja, tavarahankintoja ja rakennusurakoita, jotka tuottavat elinkaarensa aikana mahdollisimman vähän kasvihuonekaasupäästöjä. Suomin tavoitteena on hiilineutraalius vuonna 2035, mutta monet kunnat ovat laittaneet tavoitteen jo tätä aikaisemmaksi. (Siiskonen & Alhola & Nissinen, 2022, s. 9.) Vihdissä kunnan ilmastotyötä tehdään osana suurempaa kokonaisuutta, kun alueelliset, kansalliset ja EU-tason ilmastotavoitteet ja -velvoitteet määrittelevät kunnan ilmastotyön suuntaa. Kunnan ilmastotyölle antaa suuntaa kansallinen hiilineutraaliustavoite vuoteen 2035. Uudenmaan maakuntavaltuusto päätti aikaistaa maakunnan hiilineutraalistavoitetta vuodesta 2035 vuoteen 2030. Konkreettisena toimenpiteenä on mm. maaliskuusta 2021 alkaen kunnilta edellytetty sähköautojen latausvalmius uusiin ja korjattaviin pysäköintialueisiin. Elokuussa 2021 astui voimaan ns. puhtaiden ajoneuvohankintojen laki, joka asettaa vähähiilisyyskriteerejä kunnan ajoneuvoja kuljetuspalveluhankinnoille. Hallitusohjelman on asettanut tavoitteeksi luopua julkisista öljylämmitteisistä kiinteistöistä vuoteen 2024. Kuntien ilmastotyön velvoitteet tulevat kiristymään tulevina vuosina, kun ilmastolain kuntia koskevat velvoitteet asetetaan ja maankäyttö- ja rakennuslaki päivittyy. (Vihdin kunta. SECAP-raportti 2022, s. 6.)

Siiskonen, Alhola ja Nissinen ovat raportissaan tarkastelleet julkisten hankintojen tuoteryhmiä, joiden hiilijalanjälki on kansallisen laskennan mukaan suurin, ja joissa on olemassa keinoja vaikuttaa kyseisen tuoteryhmän hankintojen hiilijalanjälkeen. Raportissa arvioitiin mahdollisten päästövähennysten suuruusluokkaa eli vähähiilisyyspotentiaalia. (Siiskonen & Alhola & Nissinen, 2022, s. 3.)

Vähähiilisyyspotentiaalin tarkastelu hakee vastauksia ensisijaisesti hankintojen ilmastovaikutusten pienentämiseen sekä hankintayksiköiden ilmastotavoitteiden toteutukseen. Vähähiilisyys on silti vain yksi hankintojen kestävyystavoitteista. Käytännössä hankintojen hinnan, laadun ja yhteiskunnallisten tavoitteiden toteutumisen tasapaino löytyy kestävyystavoitteiden yhteensovittamisesta tavalla, joka tuottaa kustannuksiltaan järkevän ja laadultaan hyvän sekä ilmastotavoitteita ja muuta ekologista kestävyyttä edistävän julkisen palvelun. (Siiskonen & Alhola & Nissinen, 2022, s. 61)

5.2.3 Kestävien hankintojen edistämisen haasteet

Kestävien ja innovatiivisten julkisten hankintojen verkostomainen osaamiskeskus KEINO on osa hallitusohjelman toteutusta. Toimintaa ohjaa ja rahoittaa työ- ja elinkeinoministeriö. Strategisen johtamisen ja ylimmän tason sitoutumisen puutteen on todettu olevan suurimpia esteitä kestävien julkisten hankintojen edistämiseksi. Tutkimuksessa *Developing together: the Finnish way of promoting sustainable public procurement* tarkasteltiin KEINO-osaamiskeskuksen toimintaa näiden haasteiden parissa. Artikkelin perustuu pääosin 24 kunnan edustajan haastatteluihin. (Berg & Alhola & Peltomaa & Tietari 2022)

Johtotason haasteista kestävien julkisten hankintojen (engl. SPP) osalta kuntien osallistujat mainitsivat useimmin resurssien niukkuuden. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että johtajat eivät ole huomioineet hankintojen strategista roolia. Tästä johtuen vastaajat eivät ole pystyneet toteuttamaan kunnan strategisia tavoitteita täysimääräisesti hankintojen avulla. Resurssien puutteen katsottiin heijastavan myös yleistä organisaatiokulttuuria ja -asennetta. (Berg ym. 2022.)

Kestävien ja innovatiivisten julkisten hankintojen strategioiden ja -tavoitteiden puute oli haaste vain muutamille kuntien osallistujille. Käytännössä monet kuitenkin huomasivat kuilun strategian ja sen toteuttamisen välillä. Asiantuntijatasolla haasteista monet mainitsivat yleisellä tasolla tietojen ja taitojen puutteen. Sen sijaan riittämättömät käytännöt ja välineet mainitsivat lähes kaikki kuntien

osallistujat. Uusia käytäntöjä ja välineitä kaivattiin erityisesti hankinnan suunnittelussa, hankintakategorioiden hallinnassa, kriteerien kehittämisessä, kustannus-hyötyanalyysissä, seurannassa ja mittaamisessa. (Berg ym. 2022.)

Kannustuksen ja tuen puutteen mainitsi lähes puolet kuntien osallistujista. Tämä liittyi läheisesti osallistuvien kuntaorganisaatioiden yleiseen kulttuuriin ja asenteisiin ja siihen, tukevatko ne SPP:tä vai eivät, erityisesti hankintayksikön ulkopuolisilla osastoilla. Lisäksi haastateltavat totesivat, että julkisten hankintojen parissa työskenteleviä rohkaisevat tai arvostelevat myös eri sidosryhmät, kuten paikalliset yritykset, poliitikot ja tiedotusvälineet. (Berg ym. 2022.)

5.2.4 Ympäristönäkökohtien huomioiminen

Ympäristönäkökohtien huomioon ottamisen mahdollisuudet ovat hyvät voimassa olevassa lainsäädännössä. Hankintalaissa sallitaan ympäristönäkökohtien huomioonottaminen monenlaisin vaatimuksin ja kriteerein. Tätä ei kuitenkaan edellytetä. (Pekkala 2022, 51.) Ympäristönäkökohdat voidaankin huomioida kaikissa hankintamenettelyn vaiheissa; niin hankinnan suunnittelussa, tarjoajien ja ehdokkaiden valinnassa kuin hankintasopimuksen tekemisessäkin (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022).

Hankintayksikkö voi hankintalain mukaan ilmoittaa tarjouspyynnössään tarjoajille tiedot sellaisista viranomaisista, joilta tarjoaja voi saada tietoja muun muassa ympäristönsuojeluun liittyvistä velvoitteista Suomessa. Ilmoittamisella edistetään sitä, että erityisesti rakennusurakoissa ehdokkaat ja tarjoajat ovat tietoisia Suomessa sovellettavista säännöksistä. Viranomaisista ilmoittaessaan hankintayksikön tulisi vaatia tarjoajia ilmoittamaan, että ne ovat tarjousta tehdessään ottaneet huomioon ympäristönsuojeluun liittyvät velvoitteet. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Jo hankinnan suunnitteluvaiheessa on suositeltavaa, että hankintayksikkö huomioi ympäristönäkökohtia selvittämällä hankinnalta toivotut ympäristövaikutukset (Pekkala 2022, 51 - 52).

Markkinakartoituksella hankintayksikkö voi etsiä tietoa siitä, millaisia tuotteita ja palveluita markkinoilla on olemassa sekä siitä, mitä erilaisia toteutusvaihtoja hankinnalle on. Hankintayksikkö voi esimerkiksi selvittää, onko markkinoilla jo ympäristösertifioituja tuotteita tai kuinka laajasti potentiaalisilla tarjoajilla on ympäristöhallintajärjestelmiä käytössään. Markkinakartoitus auttaa selvittämään, millaisia ympäristökriteerejä hankinnan kohteelle ja toimittajille on mahdollista asettaa. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Ympäristönäkökohtia voidaan huomioida hankinnan kohteen määrittelyssä. Kohteen määrittelyssä voidaan esittää ympäristönäkökohtiin liittyviä teknisiä määrittelyjä tai suorituskkyä ja toiminnallisia ominaisuuksia koskevia vaatimuksia. Teknistä määrittelyä on esimerkiksi hankinnan kohteelta vaadittavat ominaisuudet, kuten esimerkiksi uusiopaperin, uusiosähkön tai biokaasuauton vaatiminen. Toiminnallinen määrittely kuvaa tiettyä tavoitetasoa tai suorituskkyä, jota hankinnalta odotetaan, kuten energiatehokkuutta, kierrätettävyyttä tai esimerkiksi rakennusurakoissa sisäilmaolosuhteita. Hankintayksikkö voi myös edellyttää, että tarjoajilta löytyy aikaisempaa kokemusta ja referenssejä hankittavaa kohdetta vastaavista hankkeista. Huomiota voidaan kiinnittää esimerkiksi aikaisempaan kokemukseen hankkeiden kestävästä ja ympäristöystävällisestä toteutuksesta. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Määrittelyjen ja vaatimusten laatimisen apuna voidaan käyttää ympäristömerkkejä. Merkkejä voidaan käyttää myös tarjousten tarjouspyynnön mukaisuuden selvittämisen apuna. Jos hankintayksikkö ei esimerkiksi tiedä, millaisia ympäristövaikutuksiin liittyviä vaatimuksia sen kannattaisi asettaa kopiopaperin hankinnassa, se voi selvittää pohjoismaisen ympäristömerkin (Joutsenmerkin) taustalla olevat kriteerit kopiopaperille. Vastaavasti se voi selvittää EU:n ympäristömerkin (EU-kukan) taustalla olevat kriteerit. (Pekkala ym. 2022, 53.) Vaatimus ympäristömerkistä tulee käydä ilmi hankinnan kohteen kuvauksessa, tarjouspyynnössä esitettyjen kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteissa tai sopimuksen toteuttamisen ehdoissa. Edellytys tietyn merkin vaatimiselle on, että tietyt ehdot täyttyvät. Ehdoista pitää täyttyä kaikki. Ensinnäkin merkille asetetut

vaatimukset saavat koskea ainoastaan perusteita, jotka liittyvät hankinnan kohteeseen ja soveltuvat hankinnan kohteena olevien rakennusurakoiden, tavaroiden tai palvelujen ominaisuuksien määrittelemiseen. Merkille asetettujen vaatimusten pitää perustua puolueettomasti todennettavissa oleviin ja syrjimättömiin perusteisiin. Merkit on vahvistettu avoimessa menettelyssä, johon viranomaiset, kuluttajat, työmarkkinaosapuolet, valmistajat, kaupan edustajat ja valtioista riippumattomat organisaatiot sekä muut asiaankuuluvat sidosryhmät voivat osallistua. Lisäksi kaikkien asianomaisten osapuolten on mahdollista saada merkki ja merkille asetetut vaatimukset laatii kolmas osapuoli, johon merkkiä hakeva toimittaja ei voi käyttää ratkaisevaa vaikutusvaltaa. (Pekkala ym. 2022, 396 - 397.)

Hankintayksikkö voi myös päättää, että kaikkia merkille asetettuja vaatimuksia tai merkkiin sisältyviä vaatimuksia, jotka eivät liity hankintaan ei edellytetä. Silloin hankintayksikön on ilmoitettava ne hankinnan kohteeseen liittyvät ja merkille asetetut vaatimukset, joihin viitataan. (Pekkala ym. 2022, 396 - 397.)

Tarjouspyynnössä voidaan asettaa vaatimus tarjoajan henkilöstölle tietämystasosta ympäristöasioiden osaamisesta. Esimerkiksi kuljetuspalveluiden osalta voidaan edellyttää, että kuljettajat hallitsevat taloudellisen ja ympäristöystävällisen ajon. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Hankintayksikkö voi vaatia tarjoajilta tai ehdokkailta ympäristönäkökohtiin liittyviä selvityksiä hankinnan suorittamisessa toteutettavista ympäristöhoitotoimenpiteistä. Ympäristöasioiden hallinta- ja laadunvarmistustoimenpiteet koskettavat koko yritystä tai organisaatiota kaikessa sen harjoittamassa toiminnassa, eivät siis vain yksittäisiä tuotteita tai palveluita. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

Hankintayksikkö voi huomioida ympäristönäkökohtia myös ehdokkaiden ja tarjoajien poissulkemisperusteiden arvioinnissa ja soveltamisessa. Hankintayksikkö voi sulkea tarjouskilpailun ulkopuolelle ehdokkaan tai tarjoajan, joka on rikkonut Suomen tai EU:n lainsäädännön tai tiettyjen kansainvälisten sopimusten ympäristövelvoitteita. Poissulkemisperusteiden ohella ympäristönäkökohtia voidaan

huomioida hankintayksikön ehdokkaille ja tarjoajille asettamissa soveltuvuusvaatimuksissa. (Pekkala 2022, 51-52.)

Kokonaistaloudellisen edullisuuden vertailuperusteissa perusteena voidaan käyttää esimerkiksi sähkölaitteen energiankulutusta tai ajoneuvojen päästöjä siten, että tarjous saa sitä enemmän pisteitä, mitä vähemmän kulutusta tai päästöjä siitä syntyy. (Pekkala ym. 2022, 54 - 55). Ympäristönäkökohtia voidaan ottaa huomioon myös hinnaltaan poikkeuksellisesti alhaisten tarjousten käsittelyssä. Lain mukaan hankintayksiköllä on velvollisuus hylätä hinnaltaan poikkeuksellisen alhainen tarjous, jos hinnan alhaisuuden syynä on ympäristölainsäädännön velvoitteiden laiminlyöminen. (Pekkala ym. 2022, 54 - 55).

Ympäristönäkökohdat voidaan ottaa huomioon myös hankintasopimuksen erityisehdoissa. Erityisehdot voivat liittyä esimerkiksi ympäristönsuojelun tasoon tai toimeenpanoon. Erityisehdoista pitää ilmoittaa etukäteen hankintailmoituksessa tai tarjouspyyntöasiakirjoissa, jotta tarjoajat voivat ottaa ne huomioon tarjouksia tehdessään. Hankittaessa tuotteita voidaan esimerkiksi edellyttää, että tilaukset toimitetaan isommissa erissä ja täten harvemmin. Lisäksi voidaan edellyttää, että toimittaja on velvollinen keräämään ja kierrättämään toimituksesta syntyneen pakkausjätteen tai että toimituksesta syntyviä kasvihuonekaasuja raportoidaan ja seurataan sopimuksen mukaisesti. Palvelu- ja urakkahankinnoissa voidaan esimerkiksi edellyttää, että sopimuskaudella tapahtuvat ympäristövahingot raportoidaan, henkilöstölle järjestetään ympäristökoulutusta tai ruokapalveluhankinnoissa käytetään kestävää ja luonnonmukaisesti tuotettua ruokaa, sitoutumista pakkausjätteen ja muun jätteen vähentämiseen sekä käyttämään ruuanvalmistuksessa energia- ja vesitehokkaita koneita ja valmistusvälineitä. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

5.2.5 Hankintojen elinkaarikustannukset

Hankintalain 4 §:n 18 kohdassa on määritelty elinkaaren käsite. Sillä tarkoitetaan tuotteen olemassaolon tai rakennusurakan tai palvelun suorittamisen kaikkia peräkkäisiä tai toisiinsa liittyviä vaiheita. Elinkaari kattaa vaiheet raaka-ainei-

den ostosta tai resurssien kokoamisesta niiden uudelleen käyttöön, kierrättämiseen, hyödyntämiseen tai loppukäsittelyyn. (Hankintalaki 1397/2016.) Kun hankintayksikkö haluaa ottaa huomioon elinkaarikustannuksia, valitaan hankintailmoituslomakkeella kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteiden osalta valinta ”kustannukset”. Hankintayksikön on myös ilmoitettava ehdokkaille ja tarjoajille näiden kustannusten laskenta- ja arviointimenetelmä. Hankinta-asiakirjoissa on lisäksi ilmoitettava, mitkä tiedot ehdokkaiden ja tarjoajien on toimitettava kustannusten laskemista varten. Hankintayksikkö voi halutessaan ottaa hankinnan ympäristövaikutuksia huomioon laatutekijöinä (esim. energiankulutus tietyssä ajassa), jolloin kulutusta ei tarvitse muuntaa kustannuksiksi. (Pekkala ym. 2022, 57).

Elinkaarikustannuksissa voidaan huomioida sekä hankintayksikölle sisäisesti aiheutuvat kustannukset että ulkoisesti aiheutuvat kustannukset. Sisäisiä kustannuksia voivat olla esimerkiksi ostohinta, kuljetus-, käyttö-, ylläpito- ja poistokustannukset. Ulkoisia kustannuksia voivat olla esimerkiksi raaka-aineiden hankkimisesta aiheutuvista saasteista tai tuotteen valmistuksen aiheuttamasta ympäristön pilaantumisesta johtuvat kustannukset. Tällaisiin kustannuksiin voi sisältyä edelleen kasvihuonepäästöjen ja muiden päästöjen kustannukset. Otettaessa huomioon ulkoisia kustannuksia, niiden rahallinen arvo pitää pystyä määrittämään ja tarkistamaan. Lisäksi ulkoisista ympäristövaikutuksista aiheutuvien kustannusten arviointimenetelmät on määriteltävä ennakolta riippumattomalla ja syrjimättömällä tavalla, ja niiden on oltava kaikkien asianomaisten osapuolten saatavilla. (Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022.)

5.3 Ympäristömerkit

5.3.1 Ympäristömerkkien tarkoitus

Ympäristömerkki kertoo tuotteen tai palvelun vaikutuksista ympäristöön. On olemassa ympäristömerkkejä, joita käytetään vain Suomessa, ympäristömerkkejä, joita käytetään Euroopassa ja kansainvälisiä ympäristömerkkejä, joita käytetään ympäri maailman. Ympäristömerkkien tavoitteena on lisätä puolueetonta tietoa

tuotteiden ympäristövaikutuksista. Merkkien avulla voidaan muuttaa kulutustottumuksia sekä tuotteiden valmistusta ympäristöä säästävään suuntaan. Ympäristömerkkejä on useita erilaisia. Osa virallisista ympäristömerkeistä, kuten Pohjoismainen ympäristömerkki ja Euroopan ympäristömerkki, kertovat laajasti tuotteiden ja palveluiden koko elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista. (Tekoihin.fi 2018.)

5.3.2 EU:n ympäristömerkki eli kukkamerkki

EU-ympäristömerkki eli The Eu Flower on Euroopan unionin virallinen vapaaehtoinen ympäristöalan huippuosaamisen merkki. EU-ympäristömerkki perustettiin vuonna 1992, ja se on tunnustettu kaikkialla Euroopassa ja maailmanlaajuisesti. Sillä sertifioidaan tuotteita, joiden ympäristövaikutukset ovat vähäiset. EU-ympäristömerkin saaminen edellyttää, että tavarat ja palvelut täyttävät korkeat ympäristöstandardit koko elinkaarensa ajan: raaka-aineiden hankinnasta, tuotannosta ja jakelusta aina hävittämiseen asti. Merkki kannustaa yrityksiä myös kehittämään innovatiivisia tuotteita, jotka ovat kestäviä, helposti korjattavia ja kierrätettäviä. (European Commission 2022.)

Tärkein vaihe arvioitaessa tuotteen soveltuvuutta EU-kukkamerkkiin on ympäristövaikutusten arvioinnin tekeminen elinkaaren aikana. EU on parhaillaan ottamassa käyttöön yhdenmukaista tuotepolitiikkaa, jossa hyödynnetään eri välineitä, kuten ympäristöystävällisempiä standardeja ja ympäristöveroja. Näin tuottajat pakotetaan ottamaan huomioon tuotteidensa ympäristövaikutukset koko niiden elinkaaren ajan. Tuotteet, joilla on EU-kukka, on arvioitu tällaisten vaikutusten osalta järjestelmien mukaisiksi. (European Commission c.)

Ympäristömerkin myöntämisperusteiden saavuttamiseen vaadittava puhtaampi tuotanto voi olla halvempaa ja tehokkaampaa. Se myös estää mahdollisia jätteestä ja saastumisesta aiheutuvia kustannuksia. (European Commission d.)

5.3.3 Joutsenmerkki

Ympäristömerkintä Suomi Oy hallinnoi Suomessa sekä pohjoismaista ympäristömerkkiä Joutsenmerkkiä että EU-ympäristömerkkiä. Ympäristömerkintä Suomi Oy osallistuu molempien merkkien tuoteryhmäkohtaisten ympäristömerkintävaatimusten laatimiseen, käsittelee yritysten ympäristömerkkihakemukset ja myöntää merkkien käyttöoikeudet. (Motiva Oy 2022.)

Joutsenmerkki on vuonna 1989 perustettu Pohjoismaiden virallinen ympäristömerkki. Se myönnetään vain ympäristön kannalta parhaille tuotteille ja palveluille. (Motiva Oy 2022.) Tuotteiden tulee täyttää tarkkaan säännelty ympäristövaatimukset. Merkki helpottaa kuluttajien, yritysten ja organisaatioiden osallistumista vihreään siirtymään. Joutsenmerkki on kaikkien Pohjoismaiden viranomaisten tukema. (Ympäristömerkintä Suomi Oy.)

Jotta tuote tai palvelu voi saada Joutsenmerkin, sen on täytettävä merkin kriteerit. Kriteerit on laadittu yli 50 eri tuote- tai palveluryhmälle. Joutsenmerkin kriteereissä tuotteiden ja palvelujen ympäristövaikutuksia tarkastellaan kokonaisvaltaisesti, monista eri näkökulmista. Kriteereissä huomioidaan tuotteen koko elinkaari raaka-aineista, tuotannosta ja käytöstä aina kierrätykseen ja hävittämiseen. Ympäristön lisäksi merkki huomioi kemikaaleihin ja terveyteen liittyvät vaatimukset. (Ympäristömerkintä Suomi Oy.)

Joutsenmerkki on Suomen tunnetuin ympäristömerkki ja arvostettu brändi. Suomen markkinoilla on noin 15 000 Joutsenmerkittyä tuotetta ja palvelua. (Ympäristömerkintä Suomi Oy.)

5.3.4 EU:n energiamerkinnät

Energiamerkinnät määrittävät laitteen energiankulutuksen asteikolla A–G. A-luokan (vihreällä merkityt) laitteet kuluttavat vähiten energiaa, eli ne ovat energiatehokkaimpia. G-luokan (punaisella merkityt) laitteet kuluttavat eniten energiaa. (European Commission 2022.)

EU:n energiamerkintä auttaa kuluttajia säästämään rahaa valitsemalla tuotteita, jotka kuluttavat vähemmän energiaa ja voivat kannustaa yrityksiä suunnittelemaan tuotteita, jotka kuluttavat vähemmän energiaa. Energiamerkintä vaaditaan lampuilta ja valaisimilta, lämmittimiltä, jääkaapeilta ja pakastimilta, pyykinpesukoneilta ja kuivauskoneilta, ilmastointilaitteilta ja tuulettimilta, elektronisilta näytöiltä, myös televisioilta, keittiökoneilta ja -laitteilta sekä renkailta. (European Commission 2022.)

6 Tutkimuksen toteuttaminen

6.1 Kysely

Tämän toimintatutkimuksen aluksi tehtiin kysely kunnan hankintaryhmään kuuluville sekä johtoryhmälle valitun kehittämiskohteen nykytilan kartoittamiseksi. Samalla saatiin tietoa kiinnostuksesta hankintojen ympäristönäkökulmiin. Yhteensä kyselyn saaneita henkilöitä oli 21, joista hankintaryhmään kuuluvia oli 12, johtoryhmään kuuluvia 10 ja muita yksi. Kaksi henkilöä kuului sekä hankintaryhmään että johtoryhmään. Kysely oli laadittu hankintaryhmään kuuluvia ajatellen, mutta kysely lähetettiin myös organisaation johtoryhmälle organisaation toivomuksesta. Kyselyn vastaukset käsiteltiin anonymisti. Kyselylomake on liitteenä 1.

Aluksi kyselyssä esitettiin kysymyksiä hankintoihin ja niiden ympäristökriteereihin liittyen Likertin asteikolla, jotta vastaamiseen ryhtyminen vaikuttaisi vaivattomalta ja vastauksia saataisiin enemmän. Sen jälkeen avoimilla kysymyksillä selvitettiin hankinnan valmisteluun liittyviä mielipiteitä.

6.2 Haastattelu

Kyselyiden läpikäymisen jälkeen suoritettiin haastattelut lisätietojen saamiseksi. Haastattelumuodoksi valikoitui teemahaastattelu. Haastateltavat pyydettiin hankintaryhmään kuuluvista niin, että haastateltiin päätoimenaan sekä toimi- että esihenkilönä työskenteleviä. Kaikki haastateltavat ovat asiantuntijoita ainakin

omissa hankinnoissaan ja hankintaryhmän kautta myös laajemmin. Haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluna. Aikataulutuskkin oli helpompaa yksilöhaastatteluille. Haastattelu tehtiin kolmelle eri yksikköön kuuluvalla hankintaryhmän jäsenelle. Haastattelut suoritettiin Teamsin välityksellä ja ne tallennettiin ja litteroitiin tallenteista jälkeenpäin. Haastatteluun oli varattu aikaa puoli tuntia per henkilö. Haastattelua varten oli laadittu valmiiksi teemaan liittyviä kysymyksiä, kysymykset liitteenä 2. Kysymyksistä poikettiin jonkin verran haastattelun aikana.

Haastattelun alkupuolen kysymykset painottuvat hankintojen ympäristökriteerien huomioimiseen, sen jälkeen kysyttiin hankintojen ympäristöasioista omassa hankintayksikössä ja lopuksi kysyttiin lyhyesti ympäristönäkökohdista hankintaprosessin eri vaiheissa.

6.3 Prosessin kehittäminen

Kyselyn ja haastattelujen perusteella suunniteltiin tietopaketti liite 3, jonka tarkoitus on ohjeistaa niin, että hankintojen ympäristönäkökulma saataisiin paremmin osaksi hankintaprosessia. Tietopakettiin koottiin yleistietoa, joka koskee kaikkia hankintaryhmäläisiä ja joka voisi innostaa hankkimaan lisää tietoa ensi alkuun tietopakettiin kerättyjen linkkien kautta. Tietopakettiin ei sisällytetty yksityiskohtaista tietoa esimerkiksi erityislainsäädännöstä tulevista velvoitteista. Resurssipulan vuoksi mikään aikaa vievä tai hankalalta tuntuva ei tullut kysymykseen. Organisaatiossa oli tahtotila saada tietoa, mutta sen vieminen käytäntöön vaatisi enemmän resursseja, kuin mitä tällä hetkellä on käytettävissä.

Tietopaketin lisäksi suunniteltiin toimia, joilla ympäristökriteerien huomioimista voitaisiin parantaa tulevaisuudessa.

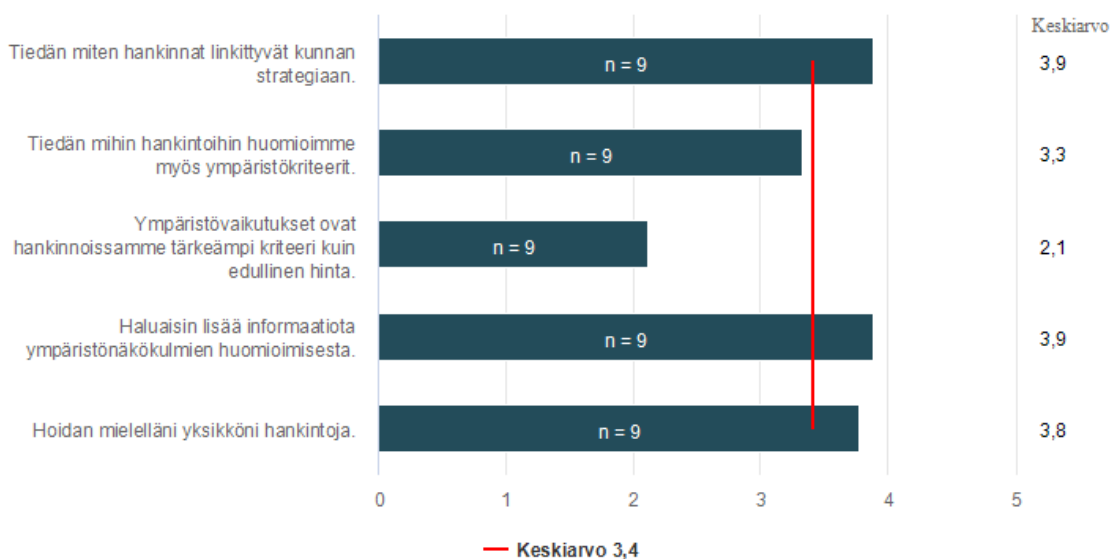
7 Tutkimustulokset

7.1 Kysely ja haastattelut

Tässä opinnäytetyössä haluttiin selvittää, miten ympäristökriteerit huomioidaan kunnan hankinnoissa ja miten ne voitaisiin huomioida paremmin.

Alkutilanteen kartoituksessa tehdyn kyselyn vastausprosentti oli 43 %. Vastaa- jista 56 % kuului hankintaryhmään. Kaikki vastaajat vastasivat väittämäkysy- myksiin. Sanallisissa kysymyksissä vastaajien määrä vaihteli ollen heikoimmil- laan 23 % eli 5 henkilöä. Kyselyn vastausprosentista voi päätellä, että kiinnos- tusta voisi olla enemmän tai että ei ole resurssia, vaikka olisi kiinnostusta. Sa- nallisiin kysymyksiin on voitu jättää vastaamatta myös siksi, että ne eivät kos- keta kaikkia johtoryhmän edustajia.

Aluksi kysymykset koskivat vastaajien tietämystä ja kiinnostusta hankintojen ympäristönäkökohtiin.



Kuvio 5. Hankinta- ja johtoryhmän näkemykset hankintoihin.

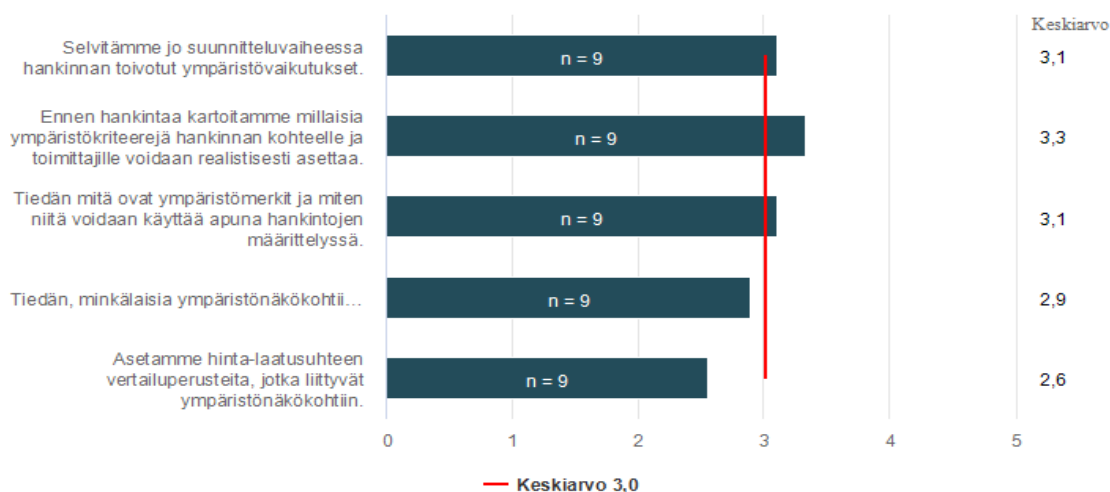
Kyselyyn vastanneilla oli hyvä tietämys siitä, miten hankinnat linkittyvät kunnan strategiaan (ka 3,9). Hankinnat tunnistetaan osaksi strategiaa, vaikka erillistä

hankintastrategiaa ei kunnalla ole. Keskiarvoa saattaa nostaa se, että kyselyssä oli mukana myös johtoryhmä, joka on aktiivisesti osallistunut strategian laadintaan. Tietämys siitä, mihin hankintoihin ympäristökriteerit huomioidaan, ilmoitettiin myös hyväksi (ka 3,3). Tämä ei tarkoita, että ympäristökriteereitä huomioitaisiin aktiivisesti, vain tietämystä siitä, että huomioidaanko vai ei.

Kysymys ”ympäristövaikutukset hankinnoissa ovat tärkeämpi kriteeri kuin edullinen hinta” sai keskiarvon 2,1. Hinta on siis edelleen määräävämpi tekijä. Keskiarvo on mataluudestaan huolimatta yllättävänkin hyvä. Tähän saattaa vaikuttaa se, että puhtaiden ajoneuvojen laissa säädetään julkisten ajoneuvo- ja liikennepalveluhankintojen ympäristö- ja energiatehokkuusvaatimuksista. Kunnassa uusitaan ajoneuvokantaa säännöllisesti. Tutkimuksessa Ympäristöarvojen huomioonottaminen julkisissa hankinnoissa, jossa tarkasteltiin tehdyt hankinnat 1.7.2018 – 30.6.2019, Helsingin kaupungin hankinnoissa n. 48 %:ssa ympäristöarvoja ei ollut millään tavalla huomioitu. Vastaava luku Tampereella oli 63 % ja Joensuussa 12 %. (Koskela 2021, 15 - 19.)

Kyselyn perusteella ympäristönäkökulmien huomioimisesta ollaan kiinnostuneita ja lisää informaatiota halutaan (ka 3,9). Kyselyssä kysyttiin myös kiinnostusta hankintojen hoitamiseen, koska jokainen tekee hankintoja muun työn ohella. Hankintojen hoitaminen oman työn ohella ei näyttäisi vaikuttavan suuresti, vaan hankintoja hoidetaan mielellään (ka 3,8). Nämä ovat rohkaisevia tuloksia, resurssien vähyys ei ole vienyt kiinnostusta hankintoihin ja uuden omaksumiseen.

Alkutilanteen jälkeen kysyttiin viisi hankinnan valmisteluun liittyvää kysymystä eli mitä konkreettisia toimia jo käytetään tai on tiedossa, että voidaan käyttää. Tämän osion vastausten keskiarvo jäi alkutilanteen vastausten keskiarvosta.



Kuvio 6. Hankinta- ja johtoryhmän näkemys hankintojen valmisteluun.

Hankintojen valmisteluvaiheeseen liittyen kysyttiin, selvitetäänkö suunnitteluvaiheessa hankinnan toivotut ympäristövaikutukset (ka 3,1), kartoitetaanko, minkälaisia ympäristökriteereitä voidaan realistisesti asettaa (ka 3,3), tiedetäänkö minkälaisia ympäristönäkökohtiin liittyviä teknisiä määrittelyjä tai suorituskyyä ja toiminnallisia ominaisuuksia koskevia vaatimuksia hankinnan kohteen määrittelyssä on mahdollista esittää (ka 2,9) ja asetetaanko hinta-laatusuhteen vertailuperusteita (ka 2,6). Vastausten keskiarvojen perusteella voidaan tulkita, että ympäristönäkökohtia mietitään ja kartoitetaan, mutta tarjouspyyntöihin asti ne eivät aina päädy. Tässäkin vaikuttaa se, onko vastaajien joukossa ollut henkilöitä, joiden hankinnat kuuluvat erityislainsäädännön alle. On myös helpompi ajatella huomioivansa ympäristönäkökohtia, kuin toteuttaa ne.

Keskiarvolla 3,1 vastattiin, että ympäristömerkit olivat tuttuja ja tiedettiin, miten niitä voidaan käyttää apuna hankintojen määrittelyssä. Ympäristömerkit tai ainakin osa niistä, ovatkin kaikille tuttuja ainakin kuluttajina, hyvä, että niiden käyttö hankinnoissa tiedostetaan.

Kyselyn sanallisessa vaiheessa vastaajien määrä väheni. Kysymykseen tulevista hankinnoista vastattiin vaihtelevasti, erilaisia palvelu- ja kalustohankintoja on kuitenkin tulossa.

Kysymykseen ”missä hankinnoissa otetaan jo ympäristökriteerit huomioon” vastaajia oli 7. Vastauksista käy ilmi, että ympäristövaikutukset pyritään ottamaan huomioon, jos mahdollista, mutta edelleen hinta ja tavanomaiset tuotteen tai palvelun käyttöön liittyvät laadulliset kriteerit ovat pääsääntöisesti ratkaisevia tarjousten vertailukriteerejä. Joissakin yksiköissä tehdään lähinnä yhteishankintoja ja niistä todettiin, että ympäristövaikutuksien arviointi on enimmäkseen kilpailutuksen järjestäjän vastuulla. Edelleen kyselyssä kysyttiin myös hankintaa tai hankintaryhmää, jota voisi käyttää ympäristökriteerien huomioimisen pilotoinnissa. Vastauksissa näkyy eri yksiköiden intressit, vaikka vastaukset ovatkin anonyymejä. Mainintoja saavat yleisesti teknisen keskuksen hankinnat, rakenteilla olevan päiväkotij- ja koulukeskuksen varustaminen, joukkoliikenne ja kalustohankinnat.

Kyselyssä kysyttiin myös mitä hankintoihin liittyviä tietoja etsitään ja miten tietoa hyödynnetään. Kysymykseen oli 6 vastaajaa, joista kaksi oli vetänyt viivan. Tietoa etsivät löysivät sitä kunnan hankintaohjeista, kunnan hallinto- ja toimintäsäännöistä sekä vertailemalla muiden kuntien samanlaisia hankintoja. Yksi vastaaja mainitsee lisäksi markkinakartoituksen ja verkosta löytyvät palvelut, kuten hankinnat.fi, Hilma, Hankintavahti, Motiva ja google. Sama kysymys kysyttiin ympäristökriteerien osalta ja vastauksissa viitattiin edelliseen kysymykseen. Tarkennuksena oli, että sähköpostitse tulee tietoa ja yksi vastaaja ei ollut etsinyt tietoa.

Kysymykseen, mikä on vaikein osuus hankintaprosessissa, oli 6 vastaajaa. Vastauksissa mainittiin hankinnan valmistelu, eri kriteerien painoarvon asettaminen, tuleeko kaikki asiat otettua huomioon, tarvittavan kaluston määrittely ja tarjouspyynnön laadinta. Yhteishankinnat mainittiin yleensä helpoiksi. Vastauksista voi todeta, että hankintojen valmisteluvaihe on hankintojen vaativin osuus. Jotta hankinta onnistuisi, on valmisteluvaihe tehtävä huolella.

Kuten yllä mainittiin, väittämäkysymyksissä kysyttiin miten hankinnat linkittyvät kunnan strategiaan (ka 3,9). Avoimella kysymyksellä haluttiin selvittää, miten strategia huomioidaan yksikön tekemissä hankinnoissa. Vastaajia oli 6, joista

kaksi oli vetänyt viivan ja yksi ei ole ajatellut asiaa. Yksi vastaajista ilmoitti, että hyvin satunnaisesti ja toivoi, että saataisiin aikaan kunnan strategiaan sisältyvä tai siihen pohjautuva hankintastrategia eli päälinjaukset kunnan hankintojen tekemistä ohjaamaan. Lisäksi mainittiin, että joukkoliikenteen palvelulupaus määrittää tarvittavat hankinnat ja kaikkien hankintojen lähtökohtana on kunnan strategian mukainen toiminta.

Kyselyn mukaan tukea kaivattiin hankintojen uudistamiseen, valmisteluun ja innovatiivisiin hankintoihin sekä prosessiin yleensä. Myös Cloudian käyttöön toivottiin tukea. Tässä kohtaa mainittiin myös rajallinen henkilöresurssi. Vastaajia oli tähän kysymykseen 5.

Viimeiseksi pyydettiin ideoita hankintojen helpottamiseksi ja nopeuttamiseksi. Vastauksissa toivottiin enemmän tukea tekemiselle, erityisesti valmistelun alkuvaiheessa ja hankintadokumenttien vakiointia. Kuntaan toivottiin myös osaavia ammattilaisia ja resursseja sekä keskitettyä hankintayksikköä. Vastaajia oli 5.

Kyselyn perusteella hankintojen ympäristövaikutukset ovat vastaajille tuttuja ja ne otetaan huomioon, jos mahdollista. Ympäristökriteerit ovat kuitenkin harvoin merkittävässä roolissa, kuten yksi vastaajista kirjoitti.

Teemahaastattelu suoritettiin kolmen hankintaryhmään kuuluvan haastateltavan kanssa, kunkin kanssa erikseen. Haastattelussa pysyttiin samoissa teemoissa kuin kyselyssä, mutta haastatteluissa päästiin syvemmälle aiheeseen.

Haastatteluissa ympäristöasiat todettiin tärkeiksi, mutta hinta todettiin tärkeimmäksi kriteeriksi ”näillä määrärahoilla”. Kunnan mahdollisten ympäristöystävällisten hankintojen kokoluokkaa verrattiin myös globaaliin ympäristötilanteeseen. Vastauksista heijastuu ympäristökriteerien huomioonottamisen vapaaehtoisuus ja resurssipula eli vastuuhenkilön puuttuminen. Yksi haastatelluista oli sitä mieltä, että jos nämä ympäristökriteerit otetaan mukaan hankintamenettelyyn, pitää olla yksi henkilö, joka vastaa kunnan päästöistä.

Ympäristöystävällisten hankintojen linkittyminen kunnan strategiaan tiedostettiin yleisellä tasolla, mutta haastateltavien oli vaikeaa antaa konkreettisia esimerkkejä. Yksi haastateltavista muisteli, että

”taitaa siellä olla pari mainintaa, ilmastostrategia esimerkiksi, en muista mikä se toinen oli, mutta aika löyhä on se hankintojen ja strategian välinen yhteys”

Haastateltava kertoi, että kunnassa on mietitty hankintastrategian laatimista, mutta senkin täytäntöönpano vaatisi resursseja.

7.1.1 Ympäristökriteerien huomioiminen

Haastatteluista saatujen vastausten perusteella voidaan tulkita, että kysyttäessä mitä ympäristökriteereitä ja/tai -ehtoja hankintaohjeistuksen tulisi sisältää, toivotaan yleisempiä ohjeita siihen, että pyritään hankkimaan läheltä kuljetuskustannusten vähentämiseksi, pyritään edistämään uusiomateriaalin käyttöä ja suunnitellaan tilausten koko jatkuvissa tilauksissa eli isompien tilausten seurauksena tilausten määrä vähenisi ja samoin kuljetuskustannukset vähenisivät. Ohjeistukseen voisi lisätä kehotuksen vaatia toimittajiltakin samaa vähähiilisyyttä.

Kuljetuskustannusten vähentäminen vaikuttaa päästöihin. Hankintaohjeissa olisi hyvä olla myös liikennepäästöjen eli ajoneuvojen yms. hankintaohjeistus, samoin päästöttömän lämmityksen edistäminen. Näihin on myös erityislainsäädäntöä, esim. laki ajoneuvo- ja liikennepalveluhankintojen ympäristö- ja energia- tehokkuusvaatimuksista (740/2021). Ohjeistuksessa voisi viitata näihin ja mainita kunnan omat tavoitteet.

Myös kunnan sisäistä yhteistyötä tarvitaan. Haasteena on nyt se, että kunnassa ei ole keskitettyä hankintatoimea. Hankintoja ohjataan hankintaohjeella ja hallintopäällikön toimesta, mutta pääsääntöisesti jokainen yksikkö hankkii itse. Ympäristökriteerien miettiminen on hankalaa yksin ja yhteistyötä pitäisi tehdä. Vielä ei ole keksitty miten se tehdään, koska ei ole resursseja. Jonkin verran on auttanut se, että kunnan ilmastokoordinaattori on lähettänyt ohjeistusta ja linkkejä,

mistä saa tietoa. Yhteistyön osalta toivottiin myös ulkopuolista koulutusta eli ensin tietoa ympäristökriteereistä esim. kunnan päästöistä ja sen jälkeen pitäisi yhdessä pohtia miten homma tehdään. Tähänkin tarvitaan resurssi eli nykyisillä resursseilla ei ole mahdollista.

Kysyttäessä hankintojen ympäristökriteerien toteutumisen mittaamisesta todettiin, että mittareita on jo olemassa, esim. kunnassa seurataan, paljonko on aurinkosähköä. Muitakin mittareita sähköön ja energiaan liittyen voisi tulla kyseeseen. Hankintojen mittaamista täytyy vielä kuitenkin miettiä, koska se ei ole normaalia arkea kunnassa. Myös hiilijalanjälki voisi olla kuntalaisia ajatellen selkeä. Se pitää olla pitkä seuranta jonkinlaiseen järjestelmään tehty, joka sitten raportoidaan ylöspäin tai operatiivisesti. Toisaalta suositeltiin etukäteisviestintää ympäristöystävälliseen suuntaan mittaamisen sijasta.

Kysymykseen millaisia uhkia voi olla hankintojen ympäristökriteerien lisäämisessä vastattiin, että tarjoajia on vähemmän. Koska ympäristöystävällisyys aiheuttaa haasteita myös yrittäjille, tarjoajien määrä voi vähentyä ja toisaalta myös hinnat nousevat, koska toiminnan kehittäminen ei ole ilmaista. Tässä kohdassa pitää hankintayksikön osata suhteuttaa oma hankinta, että ei laiteta turhaan liian vaativia kriteereitä.

7.1.2 Suhtautuminen ympäristöasioihin

Haastattelun mukaan hankintayksiköissä mietitään ympäristöasioita, mutta niitä ei välttämättä viedä hankintakriteereihin. Ympäristöasiat mielletään tärkeiksi, mutta hinta on kuitenkin kaikkein tärkein kriteeri, eniten painaa se mihin määrärahat riittävät. Toisaalta on myös ajatus, että kun mietitään ympäristöasioita globaalisti, on kunnan päästöt hyvin pieni osuus koko maailman päästöistä. Ympäristöasioihin panostaminen koetaan kuitenkin perustelluksi brändin kautta eli millaiseksi kunta mielletään ympäristöasioissa.

Tällä hetkellä panostetaan pakollisiin ympäristökriteereihin, niihin mihin laki velvoittaa. Poikkeuksena tehdään ”tiikerihyppyjä” eli kertaloikalla otetaan huomi-

oon eri ympäristötekijöitä mm. vähähiilisyys ja energiasäästö. Tällainen hankinta on juuri rakenteilla oleva elinkaarimallin koulu- ja päiväkotikeskus. Tähän asiantuntemus ostettiin ulkopuoliselta asiantuntijalta, joka hoiti kilpailutuksen. Tietoa myös kerätään, jotta sitä mahdollisesti voisi hyödyntää tarjouspyyntövaiheessa. Tulevista tavoitteista hankintojen ympäristökriteerien suhteen ei ole tietoa. Yksittäinen tavoite on esim. aurinkopaneelien määrä, mutta se missä tavoite on kirjoitettu auki, on varmaankin kyseisen yksikön tiedossa.

7.1.3 Hankintaprosessin vaiheista

Viimeiseksi haastattelussa kysyttiin, osin kertauksenakin, ympäristönäkökulmien huomioiminen eri hankintaprosessin vaiheissa. Hankintaprosessi oli haastattelussa jaettu kuuteen vaiheeseen: hankinnan suunnittelu, markkinakartoitus, hankintamenettelyn valinta, hankintailmoitus, tarjousten vertailu ja hankintapäätös. Kysymys oli, että miten ympäristönäkökohdat huomioidaan/vaikuttavat prosessin eri vaiheissa? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koetaan edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?

Haastatteluissa nousi esiin, että hankinnan suunnittelu on avainasemassa ympäristönäkökohtien huomioimisessa. Suunnitteluvaiheessa ympäristöasiat otetaan mukaan, myöhemmin niitä on vaikeampi sovittaa hankintaan. Haastavana tekijänä on aika- ja resurssipula. Helposti mennään perinteisellä kaavalla eli ei mieti ympäristöstrategisia tavoitteita.

Kahden haastateltavan yksiköissä markkinakartoituksia ei juurikaan tehdä. Myös kolmas haastateltava kertoo, että markkinakartoituksia tehdään satunnaisesti, mutta enemmän kuin ennen, jolloin niitä ei tehty juuri ollenkaan. Markkinavuoropuheluista taas on yleisesti erittäin hyviä kokemuksia eli ympäristöasioissakin tämä olisi hyvä tapa selvittää tarjontaa.

Ympäristönäkökulmien huomioiminen vaikuttaa yhden haastateltavan mukaan myös hankintamenettelyn valintaan. Esimerkkinä oli meneillään oleva iso rakennushanke, eli suurissa hankinnoissa voisi kyseeseen tulla neuvotteleva hankintamenettely.

Hankintailmoitus on viimeinen vaihe, jossa ympäristönäkökohtia voidaan huomioida, näin sanoo kaksi haastateltua. Kolmas haastateltu arvelee, että ympäristönäkökulmat ovat mukana kaikissa vaiheissa jollakin tavalla. Hänen yksikkönsä hankintapäätökset valmistelee toinen haastatelluista, joka on ilmoittanut, että pitää huomioida jo aikaisemmin. Ympäristökriteereitä voi kuitenkin asettaa myös tarjousten vertailussa.

Jotta päästään hankintalain tavoitteisiin, hankinnat on pyrittävä valmistelemaan siten, että hankintoja voidaan toteuttaa mahdollisimman taloudellisesti, laadukkaasti ja suunnitelmallisesti olemassa olevat kilpailuolosuhteet hyväksi käyttäen ja ympäristönäkökohdat huomioon ottaen. Ympäristönäkökohdat voidaan ottaa huomioon tarjoajan kelpoisuusvaatimuksissa, hankittavien tavaroiden tai palveluiden vähimmäisvaatimuksissa, tarjousten vertailuperusteissa tai sopimusehdoissa. (Koskela Tarja 2021, 9.)

Ympäristönäkökulmien huomioiminen ei kuulu kunnan perusrutiineihin hankintoja tehtäessä, joten nämä viimeiset kysymykset menivät enemmän pohtimiseen, eikä edistäviä ja haastavia tekijöitä jokaiseen kysymykseen eritelty. Haastavina tekijöinä voidaan todeta olevan hankintayksikön tai päätoimisen hankinta-asiantuntijan puuttuminen ja resurssipula.

7.2 Ympäristökriteerien huomioimisen edistäminen

Kyselyn ja haastattelujen perusteella voidaan todeta, että vastauksena kysymykseen ”miten ympäristökriteerit on otettu huomioon Vihdin kunnan hankinnoissa” ympäristökriteerit on huomioitu vaihtelevasti. Toisaalta pyritään ottamaan huomioon, mutta se ei ole tärkein kriteeri. Oletuksena on, että ympäristökriteerit tulee huomioitua automaattisesti, kun tilataan esimerkiksi laitteita, joissa

on kerrottu energialuokka. Yhtenä oletuksena oli myös, että kyllä ne varmaan on huomioitu.

Kysymykseen ”miten ympäristökriteerit voidaan paremmin huomioida Vihdin kunnan hankinnoissa” haastateltavien näkemys on, että jotta voitaisiin paremmin huomioida ympäristökriteerit hankinnoissa, edellyttäisi se lisää resursseja hankintoihin. Yksi vastaajista ehdotti ratkaisuksi pidempiaikaista projektihenkilöä, joka olisi keskittynyt hankinta-asioiden kehittämiseen. Tämä mahdollistaisi yhteneväisen linjan, eikä niin, että hankintayksiköissä jokainen tekee jotakin omaa. Tai jos joku kiireessä tekee oman työn ohella, ei ohjeistus sovikaan kaikille.

Toinen edistävä tekijä olisi hankintastrategia. Hankintastrategia on tärkein yksittäinen dokumentti kunnan tavoitteenasettelun jalkauttamiseksi hankintatoimeen. Hankintastrategia tulisi nähdä työvälineenä, jolla kuntapäättäjät ohjaavat hankintojen toteuttamisen tahtotilaa ja suuntaa. (Kestävät hankinnat elinvoimaisuuden lisääjänä -hanke.) Nämä ovat isoja asioita, joita organisaatio ei niin vain päättä tai pysty toteuttamaan.

Edellä mainitut vaihtoehdot ovat hyviä ja toivottavasti toteutuvat pitkällä aikavälillä. Vaihtoehdot tarvitsevat kuitenkin nykyistä laajemmat resurssit.

Pienempänä edistysaskeleena ehdotetaan enemmän yhteistyötä sisäisesti ja ympäristöasioiden huomioimista vähitellen mahdollisuuksien mukaan. Tämän kehittämistyön tuloksensa tehty tietopaketti on laadittu herättämään kiinnostusta ympäristöystävällisiin hankintoihin ja madaltamaan kynnystä ottaa niistä selvää.

7.3 Prosessin kehittäminen tietoa lisäämällä

Haastattelujen ja kyselyn perusteella alkoi pohdinta siitä, miten hankintojen ympäristönäkökulma saataisiin paremmin osaksi hankintaprosessia. Resurssipulan vuoksi mikään aikaa vievä tai hankalalta tuntuva ei tullut kysymykseen. Organisaatiossa oli tahtotila saada tietoa, mutta sen vieminen käytäntöön vaatisi enemmän resursseja, kuin mitä tällä hetkellä on käytettävissä.

Tähän tilanteeseen arvioitiin parhaaksi tiiviin tietopaketin rakentamisen, joka olisi helposti saatavilla ja nopea lukea. Tietopaketin on oltava lyhyt, jotta siihen tartutaan ja samalla sen tarkoituksena on herättää kiinnostus omien hankintojen ympäristönäkökulmaan ja -kriteereihin. Parhaaksi vaihtoehdoksi valikoitui sähköinen dokumentti. Esitys koostuu 14 diasta, näihin dioihin sisältyy kansi, sisällysluettelo, linkit ja lopetus, joten asia on pyritty tiivistämään tiiviiksi kokonaisuudeksi. Tietopakettiin kerättiin muutamia keskeisiä linkkejä, joista pääsee tutustumaan aiheeseen syvällisemmin. Linkit valikoituivat yhteistyöllä, osa on opinnäytetyössäänkin käytettyjä ja jokin on kunnan käytössä olevia ja jo valmiiksi tuttuja linkkejä.

Lähetin esityksen arvioitavaksi hankintayksikön vetäjälle ja samalla pyysin palautetta, miten esitystä kannattaisi muokata, mitä pitäisi poistaa tai lisätä. Palaute oli positiivista, eikä itse tekstiin tai esitykseen tullut muutosehdotuksia. Sain kuitenkin ehdotuksen lisätä pari keskeistä linkkiä lisää. Jotta linkkien määrä ei ole liian suuri ja tärkeimmät erottuvat, poistin samalla yhden, organisaation kannalta epäolennaisemman linkin. Näin esitys säilyi luettavampana. Korjausten jälkeen lähetin esityksen vielä kahdelle muulle aikaisemmin haastatellulle hankintaryhmäläiselle. Toinen vastasi ja koki esityksen hyvin jaotelluksi eikä yhdessä diassa ollut liikaa tekstiä. Hänen mielestään esitys oli helppo lukea ja ymmärrettävä.

Sekä kyselyssä että haastattelussa nousi esiin hankintojen henkilöresurssien puute. Henkilöstöresurssin saaminen hankintoihin on vaikeaa. Kunnanhallitus poisti konsernipalveluiden kaavaileman hallintoasiantuntijan tehtävän talousarviosta 2023. (Vihdin kunta 2022.) Tämä henkilöresurssi olisi ehkä mahdollistanut enemmän aikaa myös hankintojen johtamiseen. Tästä ei ole tietenkään varmuutta.

7.4 Mittarit

Opinnäytetyön perimmäinen tavoite oli selvittää nykytila siitä, miten Vihdin kunnan hankinnoissa käytetään ympäristökriteerejä. Samalla pyrittiin selvittämään, ympäristökriteerien käyttöä edistäviä tekijöitä. Mittariston kehittäminen oli haas-

teellista, mutta lopuksi päädyttiin lähtötilanteen ja lopputilanteen välisen muutoksen mittaamiseen on/off mittareilla. On/off-mittarin avulla voi todentaa tapahtuiko muutos (on) vai ei (off), mittari ei jätä tulkinnan varaa. Muuttuiko jokin asia kehitystehtävän aikana vai ei?

On/off-mittari ympäristökriteereiden huomioimisen nykytila selvitetty – on. Kyselyllä ja haastatteluilla selvitettiin organisaation nykytila ympäristönäkökulman huomioimisessa hankinnoissa.

On/off-mittari ympäristökriteereiden huomioimisen edistäviä tekijöitä selvitetty – on. Kyselyillä ja haastatteluilla selvitettiin alkutilannetta ja kehittämistyönä laadittiin lyhyt tietopaketti hankintojen ympäristönäkökulman huomioimisesta. Tietopaketti sisältää aihealueen sekä keskeisimpiä linkkejä että tiedonhakua kiinnostuksen heräämistä varten. Suurempiin edistäviin tekijöihin luetaan henkilöstöressin lisäys ja hankintastrategia, mutta näihin vaaditaan johdon ja päättäjien tahtotilaa.

Myös opinnäytetyön jälkeinen laadullinen palaute tuottaa tietoa tutkimuksen vaikutuksista. Kehittämistyön tuloksena tehty tietopaketti lähetettiin arvioitavaksi ja kehittämisideoiden saamiseksi hankintaryhmän vetäjälle. Tietopaketti todettiin hyväksi ja toivottiin saatavan jakoon kaikille hankintaryhmäläisille.

7.5 Luotettavuus

Tieteelliseltä työltä vaaditaan tutkimustulosten oikeellisuutta eli sitä, että saadut tulokset ovat oikeita ja niihin voi luottaa. Luotettavan tiedon varmistamiseksi pitää huolehtia, että tutkimusasetelma laaditaan oikein eli tutkitaan juuri niitä asioita, joihin tutkimusongelma liittyy. Pitää myös huomioida, että tutkimusmenetelmiä ja mittareita käytetään oikein. (Kananen 2014, 125.) Tutkimustulosten luotettavuuden arvioinnin lähtökohtana on tulosten, menetelmien ja tiedonkeruun riittävän tarkka dokumentaatio, muuten ulkopuolisen arvioitsijan on mahdoton päätellä tutkimuksen luotettavuudesta mitään. Pelkkä dokumentaatio ei riitä, mutta se on edellytys luotettavuusarvioinnille. (Kananen 2014, 134.)

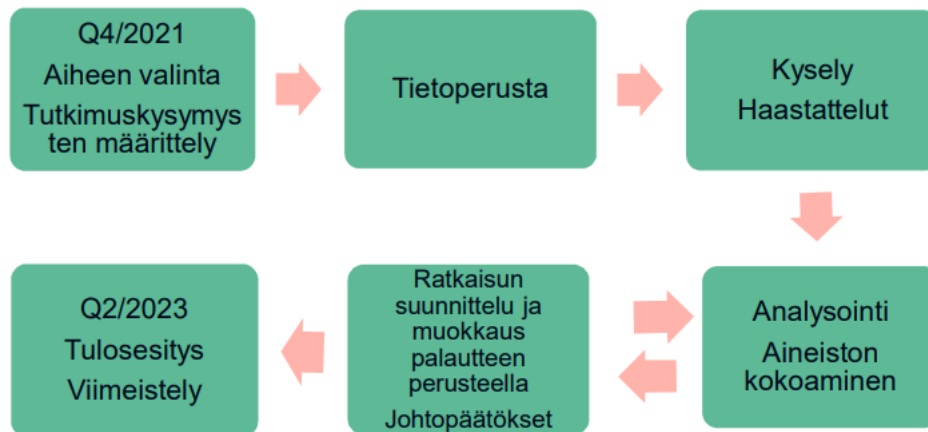
Reliabiliteetti ilmaisee sen, miten luotettavasti ja toistettavasti käytetty mittari mittaa haluttua ilmiötä. Reliabiliteetti voidaan nähdä myös tulkintojen ja koodauksen tarkkuutena ja oikeellisuutena (Kananen 2014, 131).

Tutkimuksella selvitettiin hankintojen ympäristökriteereiden käyttämisen nykytila ja edistämismahdollisuudet kyselyllä ja haastatteluilla. Tutkimukseen käytettiin useampaa tiedonkeruumenetelmää luotettavuuden lisäämiseksi.

Triangulaation käyttö lisää osaltaan tutkimuksen luotettavuutta. Se tarkoittaa sitä, että käytetään useampaa tiedonkeruumenetelmää, joilla pyritään saamaan vahvistusta tutkimustuloksille. (Kananen 2014, 135.) Tiedonkeruumenetelminä käytettiin aiheeseen liittyviä kirjallisia lähteitä, kuten kirjallisuutta, artikkeleita, ohjeita ja organisaation dokumentteja. Empiirinen tutkimus suoritettiin kyselytutkimuksella ja haastatteluilla.

Tutkimuksen työvaiheet on pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti luotettavuuden lisäämiseksi. Tutkimusta varten tehdyt kyselytutkimuksen kysymykset ja haastattelukysymykset ovat kokonaisuudessaan tämän työn liitteinä. Kyselyyn saatiin vastaukset ohjelmallisesti ja haastattelut litteroitiin sanatarkasti analysointia varten. Haastattelutilanteessa kysymykset pyrittiin esittämään niin, että haastateltava ymmärsi ne tarkoitetulla tavalla. Haastateltavat valittiin hankintaryhmään kuuluvista, jotta saatiin paras tieto toimintatutkimusta varten. Tutkimuksen voi toistaa myös toisessa organisaatiossa, mutta täytyy kuitenkin huomioida, että tutkittava asia muuttuu kunkin organisaation tilanteen mukaan. Myös tiedon lisääntyminen ja ympäristön muutokset vaikuttavat tuloksiin.

Opinnäytetyön aikataulu venyi pitkäksi, eikä kaikkien vaiheiden alku- tai loppuvaihetta pysty osoittamaan. Aiheen valinnan jälkeen alkoi tietoperustaan tutustuminen, kevättalvella 2022 kyselyn jälkeen tarkensin tietoperustaa ja loppuvuonna 2022 suoritin haastattelut. Haastattelujen ja aineiston analysoinnin jälkeen syntyi tietopaketti ympäristökriteereistä, joka lähti haastateltujen kommentitavaksi. Dokumentti muokkautui vielä heiltä saadun palautteen mukaisesti.



Kuvio 7. Opinnäytetyön aikataulu

8 Johtopäätökset

8.1 Hankintojen ympäristökriteerien käytön tilanne

Opinnäytetyön tarkoitus oli selvittää ympäristönäkökohtien huomioimista kunnan hankinnoissa ja lisäksi selvittää miten ympäristönäkökohtia voisi ottaa entistä paremmin huomioon. Tämän tutkimuksen ongelma on määritelty kysymällä kunnan hankintaryhmään kuuluvilta ja muutamalta muulta hankintoihin läheisesti liittyvältä mahdollisia tutkimuksen aiheita. Lähtökohtaisesti opinnäytetyöllä haettiin tietoisuutta tutkittavaan asiaan eli kuten tutkimusongelmassa määriteltiin ympäristökriteerit täyttävien hankintojen tilanteeseen. Tutkimuksen alkuhetkillä oli myös tarkoitus pilotoida ympäristökriteerit täyttävä hankintaprosessi. Tutkimusongelmaksi muodostettiin se, että ei tiedetä, mikä on ympäristönäkökulmien huomioimisen tilanne organisaation hankinnoissa. Aika pian selvisi, että ohuen organisaation resurssit ja henkilöstön vaihtuvuus eivät mahdollista täydellistä pilotointia kehittämistyön suunnitellussa tavoiteajassa.

Tutkimuksen teoriaosuus käsittelee aiheeseen liittyviä keskeisiä käsitteitä, kirjallisuutta, lainsäädäntöä ja organisaation sisäistä dokumentaatiota. Empiirinen osuus muodostuu kyselystä ja kolmesta haastattelusta sekä kootun tietopaketin kommentoinnista.

Kyselyiden ja haastattelujen avulla selvitettiin, miten ympäristönäkökulma huomioidaan ja miten ympäristökriteereitä käytetään hankinnoissa. Haastattelut suoritettiin kolmelle eri yksiköissä olevalle hankintaryhmäläiselle ja on huomioitava, että eri yksiköissä voidaan toimia eri tavalla. Tutkimuksen aluksi suoritettu kysely, johon oli laajemmin vastaajia puoltaa sitä, että haastateltavien näkemykset ovat vallitsevia. Joissakin yksiköissä ympäristökriteereitä huomioidaan paremmin, toisaalta näissä yksiköissä on enemmän hankintoja, joissa on huomioitava erityislakien vaatimukset. Toisaalta joissakin hankintaryhmissä ympäristökriteerit on helpommin otettavissa huomioon. Esimerkiksi ateria- ja puhdistuspuolen laitehankinnoissa energialuokka on helposti todennettavissa.

Tutkimuksessa nousi esiin se, että ympäristöasioista ollaan tietoisia ja ympäristöystävällisiä hankintoja tehdään. Ympäristökriteerit eivät ole kuitenkaan määräävä tekijä, pakolliset kriteerit otetaan huomioon. Haastattelutuloksista voi tulkitella, että kaikkien hankintaprosessin vaiheiden mahdollisuudet ympäristökriteerien määrittelyyn eivät ole tiedossa tai käytössä. Resurssipula voidaan nähdä haastavimmaksi tekijäksi ympäristökriteerien käytön lisäämisessä. Lisäksi hankintojen hajanaisuus eli kun organisaatiossa ei ole hankintayksikköä tai kokoaikaista hankinta-asiantuntijaa, hidastaa hankintojen kehittämistä.

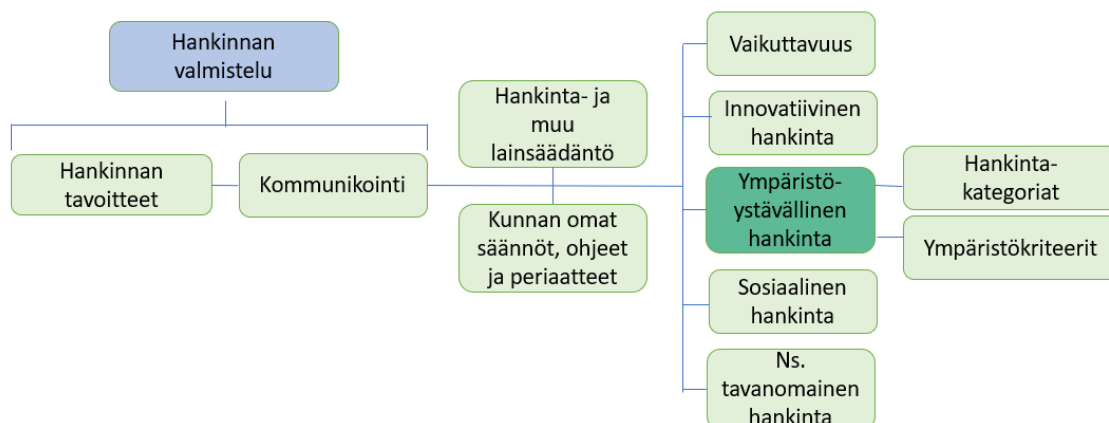
Tutkimuksen hyötynä voi nähdä sen, että kun organisaatiossa tiedetään missä mennään, on helpompi johtaa toimintaa ja esitellä sitä organisaation sisällä ja luottamushenkilöille. Tämä on kuitenkin kunnan päätettävissä, esitelläänkö ja hyödynnetäänkö tutkimuksessa saatuja tietoja.

8.2 Prosessin kehittäminen toimintamallin luomisella

Tutkimuksen tavoite ympäristökriteerit täyttävän prosessin luomisesta ei täysin toteutunut. Organisaation resurssien vähyys, opinnäytetyöntekijän aikapula ja hajanaiset hankinnat organisaatiossa johtivat tilanteeseen, jossa uutta prosessia ei vielä tässä kohtaa ole optimaalista yrittää jalkauttaa.

Ympäristöystävällisten hankintojen prosessia voisi hahmotella esimerkiksi Hämeenlinnan kaupungin kaaviota mukaellen. (Hämeenlinnan kaupunki 2019).

Kuviomalli auttaa hahmottamaan prosessin hankintatarpeesta hankinnan valmistelun periaatteisiin ja sen mihin kohtaan ympäristökriteerien määrittely asetuu. Tätä mallia ei tässä tutkimuksessa pilotoitu.



Kuvio 8. Hankinnan valmistelu

Kaaviota on muokattu korostamalla ympäristönäkökulmaa. Tarkempi suunnittelu vaatii resursseja ja kehittäminen jää kunnan päätettäväksi.

Opinnäytetyön tuotteena syntyi ohjeistus/lyhyt tietoisuus ympäristökriteerien huomioimiseen hankinnoissa. Tällä pyritään herättämään kiinnostus ympäristöystävällisiin hankintoihin ja tuomaan tieto helposti saataville kerätyn aineiston, lähinnä linkkien, avulla.

Lisäresurssilla ympäristönäkökulman huomioimiseen ja ympäristökriteerien käyttämiseen hankinnoissa voisi suunnitella toimintamallin, jonka avulla hankintojen ympäristötavoitteet konkretisoituisivat. Näin olisi myös helpompi löytää mittareita, joilla tavoitteita voisi seurata. Toimintamallin tulisi tunnistaa hankintojen nykytila ja organisaation linjaukset sekä merkittävimmät hankintakategoriat. Lisäksi olisi hyvä määritellä kenen vastuulle kuuluu hankintojen ympäristötavoitteiden edistäminen. Koulutus ja viestintä on tärkeässä roolissa ja siihenkin pitäisi panostaa. Toimintamalli kattaa paitsi sisäiset käytännöt myös sen, miten voidaan hoitaa vuoropuhelua eri toimijoiden kanssa.

Tutkimuksen päätelmänä voi todeta, että kohdeorganisaatiossa voisi miettiä hankintojen kehitystyötä niin, että luodaan yhteinen toimintamalli mahdollisuuksien mukaan eri hankintakategoriat huomioon ottaen. Tavoitteena olisi yhteinen tapa toimia. Samalla voisi alleviivata hankintojen ympäristönäkökulman huomioimisen periaatteet.

Kunnalla ei ole hankintastrategiaa ainakaan vielä tällä strategiakaudella, mutta strategiasta ja ilmastotavoitteista voisi johtaa hankintaohjeet ympäristöystävällisiin hankintoihin jo nyt. Hyvät tulokset näissä toimenpiteissä voisivat edesauttaa oman hankintastrategian toteutumista tulevaisuudessa. Kappaleessa 2.3. mainittu Hankinta-Suomen kehittämä kansallinen julkisten hankintojen strategia 2020 voisi toimia alkusysäyksenä ympäristöystävällisiin hankintoihin.

Lähteet

Developing together: the Finnish way of promoting sustainable public procurement 2022. Berg Annukka & Alhola Katriina & Peltomaa Juha & Tietari Satu. Published by Emerald Publishing Limited. This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JOPP-11-2021-0072/full/pdf?title=developing-together-the-finnish-way-of-promoting-sustainable-public-procurement>

European Commission a. Background and approach. https://ec.europa.eu/environment/gpp/gpp_criteria_en.htm. Viitattu 24.11.2022.

European Commission b. What is GPP. https://ec.europa.eu/environment/gpp/what_en.htm. Viitattu 20.11.2022.

European Commission c. The EU Flower. https://ec.europa.eu/environment/archives/ecolabel/pdf/market_study/irlinfosheet.pdf. Viitattu 24.11.2022.

European Commission 2022. EU Ecolabel. https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy/eu-ecolabel-home_en. Viitattu 24.11.2022.

European Commission 2022. Energiamerkintä. Päivitetty 12.9.2022. https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/labels-markings/energy-labels/index_fi.htm. Viitattu 8.1.2023.

Euroopan komissio 2011. Vihreä kirja. EU:n julkisten hankintojen politiikan uudistamisesta Kohti tehokkaampia eurooppalaisia hankintamarkkinoita. Bryssel 27.1.2011. <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/04a30c4a-e533-41ec-a039-231f1aa39645/language-fi>. Viitattu 22.11.2022.

eOppiva 2019. Julkisilla hankinnoilla kestävä tulevaisuus. <https://www.eoppiva.fi/koulutukset/julkisilla-hankinnoilla-kestava-tulevaisuus/>. Viitattu 16.10.2021.

Finlex 2021. Laki ajoneuvo- ja liikennepalveluhankintojen ympäristö- ja energia- tehokkuus vaatimuksista. Päivitetty 15.7.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210740>. Viitattu 16.10.2021.

Finlex 2021. Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista. Päivitetty 29.12.2016. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161397>. Viitattu 16.10.2021.

Helsingin kaupunki 2015. Helsingin kaupungin kestävien hankintojen opas. https://www.hel.fi/wps/wcm/connect/48db87b4-f27c-46bc-982a-2afe995f8875/Helsingin_kaupungin_kestavien_hankintojen_opas%E2%80%93932015.pdf?MOD=AJPERES&useDefaultText=0&useDefaultDesc=0. Viitattu 24.11.2022.

Hirsjärvi Sirkka ja Hurme Helena. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä

Hämeenlinnan kaupunki. Hankintatoimen periaatteet 1.2.2019. Päivitetty 4.2.2019, <http://hmlhankinnat.blogspot.com/2019/02/hankintatoimen-periaatteet-122019-alkaen.html>. Viitattu 9.3.2023.

Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016a. Päivitetty 2.12.2016. <https://www.hankinnat.fi/yhteiset-saannokset/hankintapaatos>. Viitattu 24.11.2016.

Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2016b. Hankintayksiköt. Päivitetty 20.12.2016. <https://www.hankinnat.fi/mika-julkinen-hankinta/hankintayksikot>, Viitattu 24.11.22.

Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2019. käyttöoikeussopimukset. Päivitetty 16.9.2019. <https://www.hankinnat.fi/kayttooikeussopimukset/tarjousten-kasittely-ja-valinta>. Viitattu 25.11.2022.

Julkisten hankintojen neuvontayksikkö 2022. Ympäristönäkökohdat. Päivitetty 14.6.2022. <https://www.hankinnat.fi/ymparistonakokohdat>. Viitattu 24.11.22.

Kalimo Harri & Miettinen Mirella & Pesu Jarkko & Lehtinen Sanna & Alhola Katriina & Nissinen Ari & Heinonen Tero & Suikkanen Johanna & Virolainen Veli Matti & Soukka Risto & Kivistö Timo & Kasurinen Heli & Jansson Max & Mateo Eleanor & Ünekbaz Selçukhan 2021a. Toimenpidesuosituksia julkisten hankintojen ympäristövaikutusten pienentämiseksi. Valtioneuvosto. Policy brief 2/2021. https://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2116852/2-2021-Toimenpidesuosituksia_julkisten_hankintojen_ymparistovaikutusten_pienentamiseksi.pdf/b11c1e1b-c1a9-abd6-9b71-8764f9a99b94/2-2021-Toimenpidesuosituksia_julkisten_hankintojen_ymparistovaikutusten_pienentamiseksi.pdf?t=1611211781398. Viitattu 24.11.22.

Kalimo Harri & Alhola Katriina & Virolainen Veli Matti & Miettinen Mirella & Pesu Jarkko & Lehtinen Sanna & Nissinen Ari & Heinonen Tero & Suikkanen Johanna & Soukka Risto & Kivistö Timo & Kasurinen Heli & Jansson Max & Mateo Eleanor & Ünekbaz Selçukhan 2021b. Hiili- ja ympäristöjalanjälki hankinnoissa – lainsäädäntö ja mittaaminen (HILMI). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:2. Valtioneuvoston kanslia 2021. [tietokayttoon.fi/hiili- ja-ymparistojalanjalki-hankinnoissa-lainsaadanto-ja-mittaaminen-hilmi-](https://tietokayttoon.fi/hiili-ja-ymparistojalanjalki-hankinnoissa-lainsaadanto-ja-mittaaminen-hilmi-). Viitattu 24.11.22

Kananen Jorma 2014. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Suomen Yliopistopaino Oy, Jyväskylä

KEINO-osaamiskeskus 2019. Suomen hankintahistoriassa tehtiin perustavanlaatuinen harppaus. Päivitetty 16.5.2019. <https://www.hankintakeino.fi/fi/ajankohtaista/uutiset-artikkelit/suomen-hankintahistoriassa-tehtiin-perustavanlaatui-nen-harppaus>. Viitattu 24.11.22.

Kestävät hankinnat elinvoimaisuuden lisääjänä -hanke. Miten onnistun hankinnan suunnittelussa? <https://www.kideve.fi/hankintaopas/kilpailutuksen-toteuttaja/miten-onnistun-hankinnan-suunnittelussa/>. Viitattu 24.11.2022.

Kestävät hankinnat elinvoimaisuuden lisääjänä -hanke Hankintastrategia. <https://www.kideve.fi/hankintaopas/kuntapaattaja/hankintatoimen-kehittamisprosessi/hankintastrategia/>. Viitattu 24.11.2022.

Koskela Tarja 2021. Ympäristöarvojen huomioon ottaminen julkisissa hankinnoissa. Edilex 2021/25

Liikenne- ja viestintäministeriö 2021. Lisää vähäpäästöisiä ajoneuvoja Suomen teille. Päivitetty 15.7.2021. <https://www.lvm.fi/-/lisaa-vahapaastoisia-ajoneuvoja-suomen-teille-eu-direktiivi-toimeenpanoon-elokuussa-1438505>. Viitattu 16.10.2021.

Merisalo Maria & Naumanen Mika & Huovari Janne & Eskola Salla & Toivanen Mia & Keskinen Peetu & Hajikhani Arash & Oksanen Juha & Rausmaa Salla 2021. Julkiset hankinnat. Kokonaisvolyyymi ja datan hyödyntäminen 2021. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:46. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163212/VNTEAS_2021_46.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Motiva Oy 2021. Ympäristömerkintä. Päivitetty 4.5.2021. <https://www.motiva.fi/ratkaisut/ymparistomerkinta>. Viitattu 24.11.2022.

Motiva Oy 2022. Kestävät julkiset hankinnat. Päivitetty 19.8.2022. https://www.motiva.fi/julkinen_sektori/kestavat_julkiset_hankinnat. Viitattu 22.11.2022.

Nieminen Sanna 2016, Hyvä hankinta – parempi bisnes. [https://bisneskirjasto-almatalent-fi.ezproxy.metropolia.fi/teos/FAGBHXC-TEB#/kohta:HYV\(\(c4\)\)\(\(20\)HANKINTA\(\(20\)-\(\(20\)PAREMPI\(\(20\)BIS-NES\(\(20\)/piste:b408](https://bisneskirjasto-almatalent-fi.ezproxy.metropolia.fi/teos/FAGBHXC-TEB#/kohta:HYV((c4))((20)HANKINTA((20)-((20)PAREMPI((20)BIS-NES((20)/piste:b408)

Pekkala Elise & Pohjonen Mika & Huikko Katariina ja Ukkola Markus 2022. Hankintojen kilpailuttaminen ja sopimusehdot. 9. uudistettu laitos (11. painos) vuonna 2007 ensimmäisen kerran ilmestyneestä teoksesta Hankintojen kilpailuttaminen. Tietosanoma /Art House Oy Helsinki. Painopaikka Tallinna.

Siiskonen Sara-Tuuli & Alhola Katriina & Nissinen Ari 2022. Vähähiiliset julkiset hankinnat – Keinoja ja mahdollisuuksia päästövähennyksiin. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 29/2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-5501-7>

Streng Alfred 2018. Ympäristönäkökohdat julkisessa hankinnassa. 16.11.2018. https://www.nafnet.fi/site/assets/files/1575/ymparistokriteerien_huomioiminen_julkisessa_hankinnassa-_suom.pdf. Viitattu 24.11.22.

The EU Flower The European Union's Environmental Quality Mark

Toimintatutkimuksen menetelmäopas. Tutkimusprosessi. <https://toimintatutkimus.wordpress.com/tutkimusprosessi/>. Viitattu 16.10.2021.

Sipari Pinja 2016. Open ilmasto-opas. Päivitetty 2019. <https://openilmasto-opas.fi/ilmastokasvatus/>. Viitattu 24.11.2022.

Ympäristömerkintä Suomi Oy. <https://joutsenmerkki.fi/tietoa-joutsenmerkista/>. Viitattu 24.11.2022.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2022. Julkiset hankinnat ovat säädeltyjä. <https://tem.fi/julkiset-hankinnat>. Viitattu 24.11.2022.

Valtiokonttori. Hankintaosaamisen itsearviointi. Päivitetty 16.11.2022. https://www.valtiokonttori.fi/palvelu/hankintaosaamisen-itsearviointi/#hankinta-osaamisen-arviointi_mita-miksi-ja-kenelle, Viitattu 24.11.22.

Valtiovarainministeriö 2020. Kansallinen julkisten hankintojen strategia 2020. Päivitetty 9.9.2020. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162418>. Viitattu 24.11.2022.

Vihdin kunta. Vihdin ilmastotyön tilannekuva. Vihdin kunnan kestävän energian ja ilmaston seurantaraportti (SECAP). Päivitetty 29.9.2022. https://www.vihti.fi/wp-content/uploads/2022/09/vihdin-ilmastotyon-tilannekuva-2021_final.pdf. Viitattu 24.11.2022.

Vihdin kunta 2022. Hankintaohje. Päivitetty 3.1.2023 <https://www.vihti.fi/wp-content/uploads/2023/01/vihdin-kunnan-hankintaohjeet-voimaan-01-01-2023.pdf>. Viitattu 14.1.2023.

Vihdin kunta 2022. Ilmastoystävällisempi Vihti. Päivitetty 22.8.22. <https://www.vihti.fi/asuminen-ja-ymparisto/ilmastoystavallisempi-vihti/>. Viitattu 11.9.22.

Vihdin kunta 2022. Meidän ilmastotyömme. Päivitetty 7.6.22. <https://www.vihti.fi/asuminen-ja-ymparisto/ilmastoystavallisempi-vihti/meidan-ilmastotyomme/>. Viitattu 11.9.22.

Vihdin kunta 2022. Kuntastrategia 2022 – 2025. <https://www.vihti.fi/kuntana/kuntastrategia-2022-2025/>. Viitattu 11.9.22.

Vihdin kunta 2022. Talousarvio 2023. <https://www.vihti.fi/wp-content/uploads/2022/11/talousarvio-2023-vihti-kunta.pdf>. 7.11.2022. Viitattu 22.11.22.

Vihdin kunta 2022. Kunnanhallitus 24.10.2022<https://vihti.on-cloudos.com/cgi/DREQUEST.PHP?page=meetingitem&id=2022190-1>. Viitattu 8.3.2023.

Vihdin kunta 2022. Tilinpäätös 2021. https://www.vihti.fi/wp-content/uploads/2022/06/Tilinpaatos_2021_010622.pdf. Viitattu 11.9.22.

Liitteet

Kyselylomake

Opiskelen Metropolia Ammattikorkeakoulussa tutkinto-ohjelmassa Tradenomi YAMK Julkiset hankinnat.

Teen opinnäytetyön aiheesta ympäristökriteerit huomioiva hankintaprosessin kuvaus ja pilotointi Vihdin kunnassa. Tähän liittyen olen saanut luvan tehdä kyselyn hankintaryhmäläisille alkutilanteen kartoittamiseksi. Kyselyn vastaukset käsitellään anonyymisti.

Kiitos jo etukäteen vastauksista!

Tarja Ranta

Vihdin kunta

Kuulun hankintaryhmään kyllä ei

Vastaa seuraaviin väittämiin asteikolla 1 - 5:

1	2	3	4	5
täysin	jokseenkin	ei samaa	jokseenkin	täysin
eri mieltä	eri mieltä	eikä eri mieltä	samaa mieltä	samaa mieltä

Lähtökohta

1. Tiedän miten hankinnat linkittyvät kunnan strategiaan.
2. Tiedän mihin hankintoihin huomioimme myös ympäristökriteerit.
3. Ympäristövaikutukset ovat hankinnoissamme tärkeämpi kriteeri kuin edullinen hinta.
4. Haluaisin lisää informaatiota ympäristönäkökulmien huomioimisesta.
5. Hoidan mielelläni yksikköni hankintoja.

Hankinnan valmistelusta

6. Selvitämme jo suunnitteluvaiheessa hankinnan toivotut ympäristövaikutukset.
7. Ennen hankintaa kartoitamme millaisia ympäristökriteerejä hankinnan kohteelle ja toimittajille voidaan realistisesti asettaa.

8. Tiedän mitä ovat ympäristömerkit ja miten niitä voidaan käyttää apuna hankintojen määrittelyssä.
9. Tiedän, minkälaisia ympäristönäkökohtiin liittyviä teknisiä määrittelyjä tai suorituskkyä ja toiminnallisia ominaisuuksia koskevia vaatimuksia hankinnan kohteen määrittelyssä on mahdollista esittää.
10. Asetamme hinta-laatusuhteen vertailuperusteita, jotka liittyvät ympäristönäkökohtiin.

1. Mitä kilpailutuksia on tulossa lähiaikoina?
2. Missä hankinnoissa ja miten otatte jo ympäristövaikutuksia huomioon?
3. Mikä hankinta/hankintaryhmä olisi mielestäsi hyvä pilotoinnin kohde?
4. Mitä hankintoihin liittyviä tietoja yleensä etsit ja saat ja miten hyödynnät saamasi tiedot?
5. Mistä saat/etsit hankintojen ympäristökriteereihin liittyviä tietoja?
6. Mikä on vaikein osuus hankintaprosessissa?
7. Miten kunnan strategia huomioidaan tekemissänne hankinnoissa?
8. Mihin kaipaat eniten tukea?
9. Ideoita hankintojen helpottamiseksi ja nopeuttamiseksi?

Haastattelukysymykset

Ympäristökriteerien huomioiminen

1. Millaisia ympäristökriteereitä ja/tai -ehtoja hankintaohjeistuksen tulisi sisältää?
2. Millaista yhteistyötä tarvitaan kunnan sisällä ympäristökriteerien käyttämiseksi hankintamenettelyssä?
3. Miten ympäristökriteerien ehdon täyttyminen voidaan todentaa sopimuskaudella?
4. Millaisia uhkia näette hankintojen ympäristökriteerien lisäämisessä?
5. Miten hankintojen ympäristökriteerien toteutumista voisi mitata Vihdin kunnassa?

Hankintojen ympäristöasiat hankintayksikössä

6. Miten kuvailisit hankintayksikkösi suhtautumista ympäristönäkökohtien huomioimiseen hankintoja tehdessä?
7. Miten tärkeinä ympäristöasiat nähdään hankintayksikössäsi hankintoja tehdessä?
8. Miten ympäristöasioihin panostetaan hankintayksikössäsi tällä hetkellä?
9. Miten ympäristöasiat huomioidaan kunnan (hankinta)strategiassa?
10. Minkälaisia tavoitteita hankinnoille on asetettu ympäristöllisten tekijöiden suhteen?

Kysymykset hankintaprosessin vaiheista

11. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan **hankinnan suunnittelussa**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?
12. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan **markkinakartoituksessa**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?
13. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan/vaikuttaa **hankintamenettelyn valinnassa**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?
14. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan **hankintailmoituksissa**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?
15. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan **tarjousten vertailussa**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?

16. Miten ympäristönäkökohdat huomioidaan **hankintapäätöksessä**? Jos ympäristönäkökohdat huomioidaan, niin mitkä tekijät koet edistäviksi ja mitkä haastaviksi tässä prosessin vaiheessa?

Hankintojen ympäristökriteerit



Hankintojen ympäristönäkökulma

Sisällys

3. Kestävät julkiset hankinnat
4. Ympäristökriteerit hankinnan suunnittelussa
5. Ympäristökriteerit hankinnan kohteen määrittelyssä
6. Ympäristökriteerit tarjoajien ja ehdokkaiden valinnassa
7. Ympäristökriteerit kokonaistaloudellisen edullisuuden valintaperusteissa
8. Elinkaarikustannukset
9. Ympäristökriteerit hankintasopimuksen erityisehdoissa
10. Ympäristömerkit
11. Joutsenmerkki
12. EU:n ympäristömerkki eli kukkamerkki
13. Linkkejä
14. ENERGIAA HANKINTOIHIN!

Kestävät julkiset hankinnat

Kestävä julkinen hankinta määritellään menettelyksi, jossa hankittavissa tavaroissa, palveluissa tai rakennusurakoissa on vastaaviin tavanomaisiin vaihtoehtoihin nähden pienemmät elinkaaren ympäristövaikutukset sekä eettiset ja sosiaaliset vaikutukset.



Julkisella sektorilla on sekä mahdollisuus että velvollisuus käyttää ostovoimaansa viisaasti tekemällä kestäviä ja vaikuttavia hankintoja eli hankintoja, joissa otetaan huomioon ympäristö, sosiaaliset näkökohdat ja taloudellisuus.

Kestävien ja innovatiivisten hankintojen avulla julkinen sektori voi tuottaa laadukkaampia palveluja ja tehdä taloudellisesti järkeviä hankintoja, joista syntyy vähemmän ympäristövaikutuksia ja jotka lisäävät kestävää hyvinvointia.

Ympäristökriteerit hankinnan suunnittelussa

Markkinakartoitus auttaa selvittämään, millaisia ympäristökriteerejä hankinnan kohteelle ja toimittajille voidaan realistisesti asettaa.

Esim.

- Onko markkinoilla jo ympäristösertifioituja tuotteita tai kuinka laajasti potentiaalisilla tarjoajilla on ympäristöhallintajärjestelmiä käytössään. (EMAS-järjestelmä, ISO 14001 –standardi, Ekokompassi).
- Miten suuri tarve on? Hankinnan sijaan voiko vuokrata tai lainata esim. toiselta yksiköltä?
- Mikä on markkinoilla olevien eri vaihtoehtojen ympäristökuormitus elinkaaren aikana?
- Kuinka paljon laitehankinnoissa kuluu käyttöiän aikana vettä, energiaa, kemikaaleja, kuluvia osia?
- Mitä eroja on eri valmistajien laitteiden kuluttamissa kemikaaleissa esimerkiksi vaaraominaisuuksien suhteen?
- Mitkä ovat hankinnan ympäristövaikutuksista merkittävimmät?



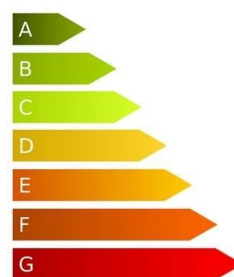
Ympäristökriteerit hankinnan kohteen määrittelyssä

Hankinnan kohteen määrittelyssä on mahdollista esittää ympäristönäkökohtiin liittyviä teknisiä määrittelyjä tai suorituskkyä ja toiminnallisia ominaisuuksia koskevia vaatimuksia.

Teknistä määrittelyä on esimerkiksi hankinnan kohteelta vaadittavat ominaisuudet, kuten esimerkiksi uusiopaperin, uusiosähkön tai bio-kaasuaunon vaatiminen.

Toiminnallisella määrittelyllä kuvataan tiettyä tavoitetasoa tai suorituskkyä, jota hankinnalta odotetaan, kuten energiatehokkuutta, kierrätettävyyttä tai esimerkiksi rakennusurakoissa sisäilmaolosuhteita.

Määrittelyjen ja vaatimusten laatimisen apuna voidaan käyttää ympäristömerkkejä (esim. Joutsenmerkki, EU-kukka).



Ympäristökriteerit tarjoajien ja ehdokkaiden valinnassa

Hankintayksikkö voi edellyttää toimittajilta aikaisempaa kokemusta ja referenssejä hankittavaa kohdetta vastaavista hankkeista, esimerkiksi aikaisempi kokemus hankkeiden kestävästä ja ympäristöystävällisestä toteutuksesta.

Hankintayksikkö voi vaatia tarjoajilta tai ehdokkailta ympäristönäkökohtiin liittyviä selvityksiä hankinnan suorittamisessa toteutettavista ympäristöhoitotoimenpiteistä. Ympäristöasioiden hallinta- ja laadunvarmistustoimenpiteet koskettavat koko organisaatiota kaikessa sen harjoittamassa toiminnassa, eivät siis vain yksittäisiä tuotteita tai palveluita.

Hankintayksikkö voi sulkea tarjouskilpailun ulkopuolelle ehdokkaan tai tarjoajan, joka on rikkonut Suomen tai EU:n lainsäädännön tai tiettyjen kansainvälisten sopimusten ympäristövelvoitteita.

Ympäristökriteerit kokonaistaloudellisen edullisuuden valintaperusteissa

Vertailuperusteena voidaan käyttää esimerkiksi sähkölaitteen energiankulutusta tai ajoneuvojen päästöjä siten, että tarjous saa sitä enemmän pisteitä, mitä vähemmän kulutusta tai päästöjä siitä syntyy.

Ympäristönäkökohtia voidaan ottaa huomioon myös hinnaltaan poikkeuksellisesti alhaisten tarjousten käsittelyssä. Lain mukaan hankintayksiköllä on velvollisuus hylätä hinnaltaan poikkeuksellisen alhainen tarjous, jos hinnan alhaisuuden syynä on ympäristölainsäädännön velvoitteiden laiminlyöminen.

Elinkaarikustannukset

Elinkaari kattaa vaiheet raaka-aineiden ostosta tai resurssien kokoamisesta niiden uudelleen käyttöön, kierrättämiseen, hyödyntämiseen tai loppukäsittelyyn.

Kun hankintayksikkö haluaa ottaa huomioon elinkaarikustannuksia, valitaan hankintailmoituslomakkeella kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteiden osalta valinta "kustannukset". Hankintayksikön on myös ilmoitettava ehdokkaille ja tarjoajille näiden kustannusten laskenta- ja arviointimenetelmä.

Elinkaarikustannuksissa voidaan huomioida niin hankintayksikölle sisäisesti aiheutuvat kustannukset, kuin myös ulkoisesti (yhteiskunnalle) aiheutuvat kustannukset.



kuvio: Juho Vinkki 2020

Hankinta-asiakirjoissa on lisäksi ilmoitettava, mitkä tiedot ehdokkaiden ja tarjoajien on toimitettava kustannusten laskemista varten.

Hankintayksikkö voi halutessaan ottaa hankinnan ympäristövaikutuksia huomioon laatutekijöinä (esim. energiankulutus tietyssä ajassa), jolloin kulutusta ei tarvitse muuntaa kustannuksiksi.

Ympäristökriteerit hankintasopimuksen erityisehdoissa

Ympäristönäkökohtien osalta erityisehdot voivat liittyä esimerkiksi ympäristön-suojelun tasoon tai toimeenpanoon. Erityisehdoista tulee ilmoittaa etukäteen hankintailmoituksessa tai tarjouspyyntöasiakirjoissa.

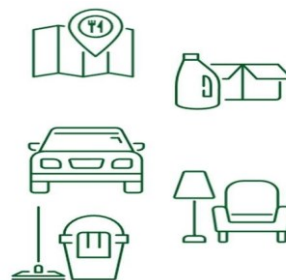
Tuotehankinnoissa voidaan esimerkiksi edellyttää, että tilaukset toimitetaan harvemmin ja isommissa erissä, toimittaja on velvollinen keräämään ja kierrättämään toimituksesta syntyneen pakkausjätteen tai että toimituksesta syntyviä kasvihuonekaasuja raportoidaan ja seurataan sopimuksen mukaisesti.

Palvelu- ja urakkahankinnoissa voidaan esimerkiksi edellyttää, että sopimuskaudella tapahtuvat ympäristövahingot raportoidaan, henkilöstölle järjestetään ympäristökoulutusta tai ruokapalveluhankinnoissa käytetään kestäväää ja luonnonmukaisesti tuotettua ruokaa, sitoutumista pakkausjätteen ja muun jätteen vähentämiseen sekä käyttämään ruuanvalmistuksessa energia- ja vesitehokkaita koneita ja valmistusvälineitä.

Ympäristömerkit

Ympäristömerkki kertoo tuotteen tai palvelun vaikutuksista ympäristöön. On olemassa ympäristömerkkejä, joita käytetään vain Suomessa, merkkejä, joita käytetään Euroopassa ja kansainvälisiä ympäristömerkkejä, joita käytetään ympäri maailman.

Ympäristömerkkien tavoitteena on lisätä puolueetonta tietoa tuotteiden ympäristövaikutuksista.



Joutsenmerkki

Joutsenmerkki on vuonna 1989 perustettu Pohjoismaiden virallinen ympäristömerkki. Se myönnetään vain ympäristön kannalta parhaille tuotteille ja palveluille. Tuotteiden tulee täyttää tarkkaan säännellyt ympäristövaatimukset. Merkki helpottaa kuluttajien, yritysten ja organisaatioiden osallistumista vihreään siirtymään. Joutsenmerkki on kaikkien Pohjoismaiden viranomaisten tukema.

Jotta tuote tai palvelu voi saada Joutsenmerkin, sen on täytettävä merkin kriteerit. Kriteerit on laadittu yli 50 eri tuote- tai palveluryhmälle.

Kriteereissä huomioidaan tuotteen koko elinkaari raaka-aineista, tuotannosta ja käytöstä aina kierrätykseen ja hävittämiseen. Ympäristön lisäksi merkki huomioi kemikaaleihin ja terveyteen liittyvät vaatimukset.

<https://joutsenmerkki.fi/>



EU:n ympäristömerkki eli kukkamerkki

EU-ympäristömerkki eli The Eu Flower on Euroopan unionin virallinen vapaaehtoinen ympäristöalan huippuosaamisen merkki. EU-ympäristömerkki perustettiin vuonna 1992, ja se on tunnustettu kaikkialla Euroopassa ja maailmanlaajuisesti.

Eu-kukalla sertifioidaan tuotteita, joiden ympäristövaikutukset ovat vähäiset. Merkin saaminen edellyttää, että tavarat ja palvelut täyttävät korkeat ympäristöstandardit koko elinkaarensa ajan: raaka-aineiden hankinnasta, tuotannosta ja jakelusta aina hävittämiseen asti.

<https://eu-ymparistomerkki.fi/>



Linkkejä

- Julkisten hankintojen neuvontayksikkö <https://www.hankinnat.fi/ymparis-tonakokohdat>
- Hankinta-Suomi <https://vm.fi/hankinta-suomi>
- Keino, kestävien ja innovatiivisten julkisten hankintojen osaamiskeskus <https://www.hankintakeino.fi/fi>
- Motiva tietopankki, tuoteryhmiä, jotka ovat volyymiltaan suuria julkisen sektorin hankinnoissa, ja joilla on merkittävät ympäristövaikutukset. https://www.motiva.fi/julkinen_sektori/kestavat_julkiset_hankinnat/tietopankki
- Vähähiiliset julkiset hankinnat – Keinoja ja mahdollisuuksia päästövähennyksiin https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/345460/SY-KEra_29_2022_KEINO_Siiskonen.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Helsingin kaupungin kestävien hankintojen opas https://www.hel.fi/wps/wcm/connect/48db87b4-f27c-46bc-982a-2afe995f8875/Helsingin_kaupungin_kestavien_hankintojen_opas%E2%80%93932015.pdf?MOD=AJPERES&useDefaultText=0&useDefaultDesc=0
- Energiamerkintä https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/labels-markings/energylabels/index_fi.htm#shortcut-0
- Tarjousten vertailuperusteet ja niissä esiintyvät haasteet <https://www.google.com/search?q=tarjousten+vertailuperusteet+ja+niiss%C3%A4+esiintyv%C3%A4t+haasteet&>





ENERGIAA HANKINTOIHIN!